

EVROPA

UVOD

EVROPA IN NJEN NARAVNOGEOGRAFSKI OKVIR

a) EVROPA KOT KONTINENT

- nekakšen podaljšek, polotok Azije
- del **Evrazije**
- samostojen kontinent: geografski, zgodovinski, kulturni razlogi
- številni otoki in polotoki, tesna povezanost kopnega in morja
- **zmerno podnebje**
- večina kontinenta zmerno topli pas; južni del subtropski, skrajni severni del pa subpolarni pas
- evropska kultura
- zibelka svetovne industrijske revolucije
- narodnostna in kulturna **raznolikost**
- **meje**
 - o na severu, zahodu in jugu jo omejuje morje
 - o meja na vzhodu in jugovzhodu: gorovje Ural, reka Ural, Kaspijsko jezero, Maniško podolje, Azovsko in Črno morje, ožini Bospor in Dardanele
- eden najgosteje poseljenih kontinentov
- povezovanje v Evropsko unijo
- globalizacija
- prevladujoča **bela rasa, krščanstvo**
- delitev na **6 enot**: Vzhodna, Srednja, Severna, Zahodna, Južna in Jugovzhodna Evropa

b) EVROPA JE ZELO RAZČLENJEN KONTINENT IN IMA SKORAJ VSE TIPE OBAL

- najbolj **razčlenjen kontinent**
- zahodni del sestavljajo **polotoki** (Skandinavski, iberski, Apeninski, Balkanski) in **otočja** (Islandija, Britansko otočje, Korzika, Sardinija)
- obale ležijo ob stranskih morjih in zalivih, zajedajo globoko v kopno (Baltsko, Severno, Jadransko, Črno morje)
- **morske ožine**: Bospor, Dardanele, Gibraltarska vrata, Dovrska vrata
- tipi obal
 - o **fjordski**
 - Norveška, Islandija, Škotska
 - fjordi – potopljene ledeniške doline – globoki, plovba v notranjost, ovira za kopni promet (mostovi, predori)
 - o **riaški**
 - JZ Irske, SZ Španije
 - obala poteka prečno na geološko zgradbo, potopljena rečna dolina
 - o **dalmatinski**
 - vzporedno s slemenitvijo oziroma z geološko zgradbo
 - kraška Dalmacija
 - o **estuarijski ali lijakasti**
 - ustja rečnih dolin, ki se razprostirajo proti morju, plovba v času plime

- pomembna pristanišča (London – Temza, Hamburg – Laba)
 - zahodni del Evrope
 - o **lagunski**
 - plitva morja, dolge zemeljske kose zaprejo dele morja
 - južne obale Baltskega morja
 - o **deltasti**
 - Donava v Romuniji, Rona v Franciji
- c) POVRŠJE KOT POSLEDICA DELOVANJA NOTRANJIH IN ZUNANJIH SIL
- v tektonskem pogledu – 4 enote
 - o **predkambrijski del Evrope**
 - Baltski ščit, Ruska plošča
 - predkambrijske kamnine oziroma sedimenti iz poznejših obdobj
 - o **Paleoevropa**
 - kaledonska gorstva
 - kaledonska orogeneza – **starejši paleozoik**
 - Skandinavsko gorstvo, Britansko otočje
 - o **Mezoevropa**
 - hercinska gorstva
 - hercinska orogeneza – **mlajši paleozoik**
 - znižana, ponekod grudasta zaradi razlamljanja
 - evropska sredogorja v Srednji in Zahodni Evropi, Na Uralu, osrednji del Iberskega polotoka
 - o **Neoevropa**
 - mladonagubana gorstva
 - alpidiska orogeneza – **terciar (kenozoik)**
 - Pireneji, Alpe, Apenini, Karpati, Dinarsko gorstvo
 - več verig, jug kontinenta, nadaljujejo v Azijo
 - ugreznjene kotline in nižine, mlajši sedimenti – Panonska kotlina, Padska nižina
 - o dva dela pri vsaki enoti – dvignjeni del + uravnani ali ugreznjeni del
 - **vulkanizem** - Islandija
 - **pleistocenska poledenitev**
 - o kontinentalna – severna polovica, gorska – najvišja mladonagubana gorstva
 - vzhodni del enoličnejši
 - o Vzhodnoevropsko nižavje
 - del je Nemško-Poljsko nižavje
 - **nižine in kotline** na zahodu, drugod prevladujejo **sredogorja, nizke planote** z vrezanimi dolinami in pogreznjenimi kotlinami
 - **gorstva** – območje alpidске orogeneze, Skandinavija
 - kovinske rude – Baltski ščit, paleozojska sredogorja
 - **črni premog** – kaledonska in hercinska sredogorja od Anglije, S Francije, Belgije, Nemčije, Češke, Poljske do Urala
 - o osnova za industrijo

- **evropska populacijska os** – 50. vzporednik, od južne Anglije do Ukrajine, nahajališča črnega premoga
- rjavi premog, lignit – sedimentne kamnine, zatoki morij v terciarju
- nafta, zemeljski plin – plitva šelfna ali robna morja (Severno morje)

d) NA EVROPSKO PODNEBJE IN RASTLINSTVO VPLIVAJO RAZLIČNI DEJAVNIKI

- vremenotvorna središča
 - o **islandski minimum** (ciklon) – stalno območje nizkega zračnega tlaka v okolici Islandije, potujoči cikloni, potujejo proti V in JV, prinašajo padavine (severnemu delu pozimi, južnemu poleti)
 - o **azorski maksimum** (anticiklon) – poleti, prek Afrike v južno Evropo (vroče, suho)
 - o **sibirski maksimum** (anticiklon) – pozimi, iznad Sibirije nad Evropo, mrzlo in lepo vreme celinskemu delu
- **geografska širina** – od 35. do 70. vzporednika, pomembnejši del naselitve okoli 50. Vzporednika ali celo severneje
 - o razlog je **topel Severnoatlantski tok**, ki obliva obale zahoda in severa – blažilno podnebje
- **razporeditev kopnega in morja**
 - o zahodni del – velik vpliv morja, vzhodni del – celinski del
 - o vlažne mase skoraj nemoteno prodirajo proti vzhodu (ni večjih orografskih ovir, razen Alpe in Skandinavsko gorstvo)
 - o kontinentalnost narašča v smeri Z-V in JV
 - v tej smeri se zmanjšuje količina padavin, naraščajo letne temperaturne amplitude
- **relief – vpliv na manjša območja**
 - o gorstva – padanje temperatur z nadmorsko višino, privetrne strani so bolj namočene
 - o podnebna ločnica so reliefne pregrade, vpliv na pot potujoče depresije
- **podnebni tipi in tipi rastlinstva**
 - o naravno rastlinstvo uničeno, nadomestili s kulturnim, izsekavanje gozdov, manj travnikov, več njiv – sprememba prsti
 - o prevladuje antropogena prst
 - o naravno rastlinstvo – narodni parki, naravni rezervati
- podnebni tipi
 - o **sredozemsko**
 - obale Sredozemlja, zaledje
 - mediteransko rastje – makija, gozdovi (zimzeleni listavci, iglavci)
 - o **oceansko**
 - zahodna Evropa, ob Atlantiku
 - sveža poletja, mile zime, enakomerna razporeditev padavin
 - listnati gozd
 - o **kontinentalno vlažno**
 - proti vzhodu, temperature odvisne od geografske širine, bolj proti vzhodu – večje temperaturne amplitude + manj padavin, poletni višek padavin
 - srednja, vzhodna Evropa
 - listnati, mešani gozd

- o **kontinentalno polsuho in suho**
 - JV, južni del vzhodne Evrope
 - stepsko rastlinstvo – viskotravna in nizkotravna stepla ; polpuščava in puščava v okolici Kaspijskega jezera
- o **zmerno hladno**
 - Skandinavija, sever evropskega dela Rusije
 - manj padavin, temperaturne amplitude proti vzhodu večje
 - severni iglasti gozd – tajga (iglavci, tudi breza)
- o **tundrsko**
 - tundrsko rastlinstvo
 - skrajni sever Skandinavije + evropski del Rusije
- o **gorsko**
 - gorsko rastlinstvo
 - gorata območja

e) EVROPSKO VODOVJE IN NJEGOV POMEN

- **reke**
 - o najdaljša Donava
 - o **vzhod** – Volga, Ural, Dneper, Dnester
 - o **srednja Evropa** – Laba, Odra, Visla
 - o **zahod** – Temza, Ren, Loara, Rona
 - o **jug** – Ebro, Tajo, Pad, Tibera, Vardar
- vodnate, plovne
- najpomembnejša **Ren – evropska plovna pot**
 - o plovna pot Ren-Majna-Donava (povezava Severnega in Črnega morja)
- hidroenergetska izraba – območja mladonagubanih gorstev na jugu Evrope, Skandinavija
 - o Avstrija, Švica, Norveška, Švedska, Islandija
- **jezera**
 - o največja na severu – pleistocenska poledenitev
 - Ladoško jezero v Rusiji, Inari na Finskem
 - o ledeniški nastanek – severna in južna stran Alp
 - Ženevsko (Švica), Bodensko (J Nemčije), S Italije
 - o tektonski nastanek
 - Zuidersko jezero (Ijseelmeer – Nizozemska)
 - izsuševanje, turizem

f) DEGRADACIJA GEOGRAFSKEGA OKOLJA IN KISLI DEŽ

- industrija, rudarstvo, kmetijstvo, promet, naselja, množični turizem
- **prizadeto vodovje, zrak, rastlinstvo, zdravje prebivalstva**
- najbolj kritično na vzhodu
- **vodovje**
 - o industrijske, mestne odplake, kemične snovi, umetna gnojila
 - o stekanje v reke, jezera, morja, podtalnico
 - o ponekod ni primerno za pitje, onesnaženo celo za industrijsko rabo
 - o izboljšanja na zahodu (Ren)

- o občasna razlitja nafte
 - Sredozemsko
 - Severno, Baltsko morje – plitva morja z majhno vodno maso
- **zrak**
 - o po letu 1990 manj, zaradi zapiranja obratov
 - o zmanjšanje emisij SO₂ na območju črnega trikotnika (tromeja Češka, Poljska, Nemčija)
 - o tudi manj CO₂ (Nemčija, VB, Francija), na jugu povečalo
 - o zahodni vetrovi in cikloni prinašajo polutante izven izvirne okolice
 - o **kisli dež – emisije SO₂**
 - termoelektrarne, industrijski obrati, emisije dušikovih oksidov (motorna vozila), nitratov amonijaka (kmetijstvo)
 - odlaganje na površje, v ozračju se vežejo z vodo v kislino
 - umiranje iglastih gozdov, kislost stoječih in tekočih voda, kislost in izpiranje hranilnih snovi iz prsti – življenje v vodah umira, vodni viri in prsti neuporabni
 - škode na spomenikih in proceljih, zdravje prebivalstva
 - apnenec

DRUŽBENI PROCESI V SODOBNI EVROPI

- a) EVROPA JE NARODNOSTNI, JEZIKOVNI IN VERSKI MOZAIK
- veliko število narodov in nacionalnih držav
- številne **narodne manjšine**
 - o nekateri več pravic, drugi manj
 - o želja države, v kateri živijo, po asimilaciji – strah pred osamosvojitvijo
- tri jezikovne skupine
 - o **indoevropski jeziki**
 - slovanski, romanski, germanski
 - keltski jeziki (VB, Francija), baltska jezika (Litva, Latvija)
 - grščina, albanščina
 - o **neindoevropski jeziki**
 - ugrofinski jeziki (madžarščina, finščina, estonščina, laponščina, manjšinski jeziki), turščina, baskovščina
- asimilacija neustavljiv proces
- razlike v asimilaciji
- avtonomistična (želja po večji avtonomiji) ali separatistična **gibanja** (želja po popolni odcepitvi) manjšin
 - o v večjih državah – manjšine široka avtonomija
 - o JV – sila, vojne, spopadi
- **verska sestava**
 - o ni tolikšnega vpliva
 - o velik delež neverujočih
 - o krščanstvo – katoličani, pravoslavni, protestantje
 - o islam – Turčija, turški del Cipra, Albanija, Kosovo, BIH
 - o judovstvo, hinduizem, budizem

b) SELITVE PREBIVALSTVA SO MOČNO SPREMENILE PODOBO EVROPE

- migracijski valovi
- **politični vzroki** – konec 2. svetovne vojne
 - o spremembe državnih meja
 - o večina ljudi se je selila na zahod
 - o železna zavesa
- **ekonomski vzroki**
 - o **prvi val** – 1950-1970, moška nekvalificirana delovna sila in juga, Turčije, Maroka; delavci za težka dela, glavna država Nemčija
 - o po 1973 upočasnjena gospodarska rast, poostren nadzor nad priseljevanjem
 - o **drugi val** – 1970-1980, žene in otroci priseljenih delavcev
 - o **tretji val** – 1980-..., množičen
 - o nove oblike selitev in spremenjena struktura migrantov
 - **azilanti in begunci** – prošnje za azil – politično zatočišče, politično preganjani ljudje, begunci z vojnih območij, preteza za boljše življenje, največ v Švici, Nemčiji, na Švedskem
 - **ilegalni priseljenci** – meje niso ovira, Schengenski sporazum – enotna politika do ilegalnega priseljevanja, naj bi jih prestregli na tej meji
 - **visoko kvalificirani migranti** – multinacionalke, študentje, prestolnice, finančna in poslovna središča, industrijske pokrajine z visoko tehnologijo
 - **premožni upokojenci** - selitve na jug (Italija, Španija, Francija), stalno ali le sezonsko
 - o selitve iz revnejših in manj razvitih v razvitejše države, območje priseljevanja tudi Južna Evropa (hitra gospodarska rast, siva ekonomija – možnost zaposlitve)
 - o migracijski tokovi z vzhoda na zahod – po padcu železne zavesa
 - o priseljenci iz prvega vala, zaposleni v rudarstvu in starih panogah, danes brezposelni

c) RAZPOREDITEV PREBIVALSTVA IN REGIONALNE RAZLIKE VPLIVAJO NA PROMETNE TOKOVE

- vpliv: lega v zmerno toplem pasu, vpliv Atlantika, zgodovinsko dogajanje
- **enakomerno razporejeno**
- gosteje poseljena srednja, zahodna in južna Evropa, manj pa vzhodna in severna
- najpomembnejša zgostitev na **evropski populacijski osi** – 50. vzporednik, od Anglije do Ukrajine, razvoj starih industrijskih panog
- zgostitev še v Padski nižini in Panonski kotlini, obale južne Evrope – **litoralizacija** (selitev gospodarstva in prebivalstva na obalo)
- delitev na **osrednja/centralna** in **robna/periferna** območja
- **modra banana** – od JZ Anglije, Beneluks, Z Nemčije, Švica, Italija
 - o visoka gostota poselitve, gospodarska moč, razvito in gosto prometno omrežje, vlaganja multinacionalk, pomembna evropska mesta in urbana središča – **evropski megalopolis**
 - o industrija visoke tehnologije, informacijske dejavnosti, storitvene dejavnosti, visoki dohodki, nizka stopnja brezposelnosti, izobraževanje, kultura
- **sončni pas** – obalni pas, od SV Španije (Barcelona) prek sredozemske obale (Marseille) do S Italije
 - o prijetnejše podnebje
 - o sproščen način življenja

- o ugodni razmestitveni dejavniki za visoko tehnologijo (gospodarska razvitost, univerzitetna in raziskovalna središča, izboljšanja izobrazbena sestava, prometne povezave)
- prehodna območja , prehajajo v roba območja – bolj oddaljeni deli zahodne, južne in severne Evrope
- **prometni tokovi** – znotraj osrednjih območij, med osrednjimi in robnimi območji
- najgostejše cestno in železniško omrežje je na območju modre banane
- najgostejše omrežje avtocest imajo Beneluks, Nemčija in Francija
- posodobili železniški promet – hitri vlaki, Evropredor pod Rokavskim prelivom

d) DO KOD JE PRIŠLO ZDRUŽEVANJE V OKVIRU EVROPSKE UNIJE

- **gospodarska in politična združitev** evropskih držav
- najprej povezovanje premogovništva in jeklarske industrije
- **1951** – Belgija, Nizozemska, Luksemburg, Zahodna Nemčija, Francija, Italija – **Evropska skupnost za premog in jeklo**
- kasneje Evropska gospodarska skupnost
- začetek odpravljanja trgovinskih ovir, skupni trg blaga in storitev, ukinitvev carin, skupna trgovinska in kmetijska politika
- štiri svobode: **prost pretok oseb, storitev, blaga in kapitala**
- združevanje še na ostalih področjih (okolje, regionalni in socialni razvoj)
- **1992 – Maastrichtska pogodba** – medvladno sodelovanje na področjih obrambe, pravosodja, notranjih zadev – pravno vzpostavili Evropsko unijo
- **Srednjeevropski sporazum o prosti trgovini (CEFTA)**
- velika širitev leta 2004, druga širitev leta 2007
- **Evropska unija - EU**
 - o multinacionalna, medvladna organizacija, s skupnimi institucijami, izhaja iz skupnih vrednot (demokracija, svoboda, socialna pravičnost)
 - o skupne institucije (sedeži v Bruslju, Strasbourgu, Luksemburgu)
 - **Evropska komisija** – politično neodvisen organ, skupni evropski interesi, komisarji iz držav članic, izvršilni organ, vlada EU, predlaga zakone, predlog proračuna
 - **Evropski parlament** – interesi državljanov EU, poslanci iz držav članic, združevanje na strankarski ravni, sprejemanje evropske zakonodaje
 - **Svet EU** – zastopa interese držav, ministri posameznih držav, sprejemanje zakonodaje in odločitev
 - **Evropski svet** – predsedniki držav ali vlad + predsednik Evropske komisije, splošne politične smernice
 - Sodišče evropskih skupnosti, Evropsko računsko sodišče, Odbor regij, Evropska centralna banka ...
 - o znotraj posebna regionalna politika, strukturni skladi, kohezijski sklad

e) UČINKI SKUPNE KMETIJSKE POLITIKE V "STARIH ČLANICAH" EVROPSKE UNIJE

- **skupna kmetijska politika doživela več reform**
- 60. leta - spodbujanje k dvigu kmetijske proizvodnje – subvencije – omogočili nakup in prodajo
- proizvodnja > poraba – kopičenje presežkov

- majhne kmetije so začele propadati,, prebivalci so zapuščali podeželje, posledice v okolju, izguba naravnih raznolikosti (zaradi izsuševanja, odstranjevanja živih mej)
- 80. leta – še posebej 1992 – omejitve proizvodnje presežkov – omejitve površine, glav živine, določili kvote mleka
- **EU** je zmanjšala delež proračuna namenjenega kmetijstvu, padle so odkupne cene pridelkov
- preusmerjanje kmetov v pridelavo visoko kvalitetne hrane, poudarek na okolju prijaznejšemu kmetovanju, opuščanje intenzivnih metod, spodbujanje ekološkega kmetijstva, izogibanje umetnih gnojil, finančno nagrajevanje dodatnih okoljskih storitev
- 2003 – še vedno subvencije, niso povezane s tem kaj pridelajo, bolj proste roke, upoštevanje standardov varstva okolja, pridelovanje varne hrane

f) EVROPA REGIJ IN REGIONALNO POVEZOVANJE

- spremenili so se položaji regij
- **povezovanje regij, skupnosti**
- nove evroregije; npr. **Alpe- Jadran** (obravnavata in usklajevanje vprašanj)

VZHODNA EVROPA Z RUSIJO

NARAVNI OKVIR OBRAVNAVE GEOGRAFSKE ENOTE

a) VZHODNA EVROPA IN AZIJSKI DEL RUSIJE

- **evropski del Rusije, Ukrajina, Belorusija, Moldavija**
- viden vpliv **nekdanje Sovjetske zveze**, še vedno velik vpliv Rusije (na Belorusijo, na drugi dve državi malo manj)
- Ural – uradna meja Evrope in Azije, hkrati najpomembnejše gospodarsko območje, največja zgoščitev prebivalstva

b) GEOLOŠKA ZGRADBA IN ZNAČAJ POVRŠJA SE SPREMINJATA NA VELIKE RAZDALJE

- skrajni severozahod ob finski meji – **Baltski ščit** (predkambrij), najstarejše kamnine segajo do površja
- jug in jugovzhod – **Ruska plošča**, najstarejše kamnine ne segajo do površja, prekrila so jih plitva morja in naložila mlajše sedimente
 - o morski, rečni, vetrni in ledeniški nanosi, proti jugu vse mlajši
 - o severni del Ruske plošče pleistocenska poledenitev – ledeniško preoblikovano
 - o J od ledenega pokrova – nanosi puhlice - kmetijstvo
- območje Ruske plošče - **Vzhodnoevropsko nižavje** – rahlo valovito površje
 - o reke Dneper, Don, Volga; vzpetine Privolške višine
- **Kaspijsko jezero** – depresijsko jezero, območje Kaspijska depresija
- skrajni zahod Ukrajine – **Karpati**, mladonagubano gorstvo – alpidiska orogeneza
- skrajni jug Rusije - **Kavkaz** , mladonagubano gorstvo – alpidiska orogeneza
- **Ural** – hercinsko gorstvo – niz vzporednih gorskih hrbtov, od severa proti jugu, močno uravnan, relativno nizek, ni pravo gorstvo, z rudami bogato območje, primerno za poselitev, sredogorska pokrajina
- območje med Uralom in Tihim oceanom – **Sibirija** (azijsko povodje Severnega ledenega morja)
 - o skrajni vzhod in jugovzhod – **Daljni vzhod**

- o **Zahodnosibirsko nižavje** – vzhodno od Urala, nafta + zemeljski plin, veletok Ob
- o med Jenisejem in Leno – **Srednjesibirsko višavje** – nizka in uravnana hribovja, stare kamnine
- o južno – kaledonska in hercinska gorstva
- polotok **Kamčatka** – vulkanska dejavnost

c) RASTLINSKI PASOVI SO ODRAZ PODNEBNIH IN RELIEFNIH RAZMER

- velik del izrazito **kontinentalno podnebje**
- izjemna prostranost ozemlja
- površje pod vplivom okoliških oceanov – **vpliv oceana** najizrazitejši na zahodu (iznad Atlantika, zahodni vetrovi)
- uravnano površje v evropskem delu – **ni izrazitih orografskih padavin** – ni veliko padavin
- količina padavin **upada v smeri proti JV**, značilen poletni višek padavin; V od Urala zopet malo padavin, nekaj več šele v gorskem svetu na skrajnem V (vplivi Tihega oceana)
- **kontinentalnost narašča v smeri zahod-vzhod**
 - o poleti padavine odvisne od geografske širine (upadanje od juga proti severu)
 - o pozimi nad Sibirijo nastane območje visokega zračnega tlaka – nizke temperature; izrazito zmanjševanje temperatur zahod-vzhod/severovzhod
 - o v tej isti smeri tudi letne temperaturne amplitude
- prehajanje podnebnih tipov, brez ostrih meja
 - o **subpolarno/tundrsko podnebje**
 - skrajni sever Rusije
 - tundrsko rastlinstvo
 - o **zmerno hladno podnebje**
 - jod tundrskega, se razširi na večino Sibirije
 - iglasti gozd/tajga (tudi breze, močvirja barja), podzoli
 - o prehodno območje med tundro in tajgo – **lesotundra ali gozdna tundra** – ob rekah več drevja
 - o **kontinentalno vlažno podnebje**
 - velik del Vzhodne Evrope, južno od tajge
 - mešani gozd (proti vzhodu se oži, V od Urala izgine, pojavi šele na Daljnem vzhodu)
 - o prehodno območje med mešanim gozdom in stepo – **pas gozdne stepe ali lesostepje** – čedalje manj dreves
 - o **kontinentalno polsuho podnebje**
 - stepsko rastlinstvo
 - visokotravna stepa – J Ukrajine in Rusije, nizkotravna stepa – Bližina Kaspijskega jezera, preide v polpuščavo in puščavo
 - o **gorsko podnebje**
 - gorsko rastlinstvo
 - Sibirija, Daljni vzhod

d) POSELITEV JE ODVISNA OD NARAVNIH RAZMER

- Ukrajina, Moldavija, Belorusija – ugodne razmere za poselitev in kmetijstvo
- Ukrajina včasih žitnica Evrope

- Rusija – višje geografske širine, naraščanje kontinentalnosti – podnebne razmere neugodne
- jug – ogroža **poletna suša, drugod mrzle zime**
- Sibirija – kratko poletje, pomladi in jeseni ni, temperature večinoma pod 0
- **merzlota** – ali **permafrost ali trajno zamrznjena tla** – posledica nizkih temperatur, skoraj polovico površja
 - o površinska plast se stali, površinska voda ne more odtekat ali prenikati v globino, nastanejo močvirja in barja, neuporabna tla za kmetijstvo, težave zaradi infrastruktur – nagibanje stavb, postavljanje betonskih stebrov
- ruske reke tečejo proti severu, spomladi se tali sneg – kopičenje vode, strahotne poplave, blato
- poselitev vzhodno od Urala – ozek pas ob transibirski železnici in vzporedni bajkalsko-amurski magistrali
- najgostejša poselitev pa je v **kmetijskem trikotniku** – najširši v osrednjem delu Vzhoden Evrope
 - o pas mešanega gozda, lesostepja in visokotravne stepe
 - o od Sankt Peterburga na severu do Rostova na Donu na jugu
 - o nadaljuje se proti vzhodu, prek Urala do Bajkalskega jezera

DRUŽBENI OKVIR OD CARSKE RUSIJE DO DANES

a) GEOPOLITIČNI OKVIR TEGA DELA SVETA SE JE MOČNO SPREMENIL

- **carska Rusija** – kolonialna država, pridobivala s širjenjem po kopnem, kolonije nedotaknjene do 1991 – razpad SZ
- nastalo je **15 samostojnih držav**, 12 se jih je povežalo v Skupnost neodvisnih držav (SND), razen pribaltskih držav
- vodilno vlogo obdrži Rusija
- do razpada SZ **ni demokratične tradicije**, po razpadu težave, (avtoritativnost, nespoštovanje standardov, družbena stabilnost)
- šok tudi tržno gospodarstvo

b) KAJ VSE JE PRINESLO UVAJANJE DRŽAVNEGA SOCIALIZMA

- znotraj SZ
- kljub enakopravnosti proces **rusifikacije** – politična, jezikovna, kulturna prevlada ruskega naroda
- radikalna uvedba socialistično družbene ureditve – popolna sprememba lastninskih odnosov
 - o **nacionalizacija** vseh naravnih virov, tovarn, obrtnih delavnic, veleposestev
 - o odprava zasebne lastnine, individualne pobude
- dva cilja – **kolektivizacija kmetijstva in industrializacija države**
 - o odpor proti kolektivizaciji – ni uspelo, uvedba kolhozov in sovhozov
 - o uspešnejša industrializacija – kmalu industrijska velesila
- uvedba **centralnega planskega gospodarstva** - vso proizvodnjo načrtovala državna agencija za planiranje iz Moskve
- načrti za petletna obdobja – **petletke**
 - o neracionalnost
 - o izraba naravnih virov
 - o nizka produktivnost dela
 - o ni konkurenčnega boja – drugih tovarn (le ena tovarna za eno proizvodnjo)
 - o kakovost izdelkov slaba, določeno število izdelkov

c) INDUSTRIJA – GIBALO RAZVOJA SOVJETSKE DRŽAVE

- osnova naravna bogastva
- **energijski viri** (premog, nafta, zemeljski plin), mineralna bogastva
- težava – zgoščeno prebivalstvo v evropskem delu, viri na drugem odročnejšem delu države
- prometna infrastruktura
- veliki stroški zaradi **velikih razdalj**
- kljub vsemu, je industrijska proizvodnja naraščala
- med drugo svetovno vojno – selitev na vzhod, razvoj vojaško-industrijskega kompleksa
- pomanjkljivost – **enostranska usmerjenost v energetiko, težko industrijo**
 - o zanemarjanje proizvodnje izdelkov za široko potrošnjo
- z vesoljskim programom prehitela ZDA
- **tehnološko dovršena orožja** – izvoz, uvoz hrane
- **industrijska območja**
 - o območje Moskve, Sankt Peterburga, ob reki Volgi, v Doneškem bazenu v Ukrajini, rudonosni Ural, ob transibirski železnici
 - o prevažanje premoga z železnico, naftovodi in plinovodi
- vse pod vodstvom komunistične partije
- uvedba **državnega socializma**
- politične čistke, lakota – Stalin; po njegovi smrti – rast standarda, brezplačno zdravstvo in izobraževanje – želeli popolno lojalnost državi, ni več hude revščine
- **napredek v znanosti**, vrhunski športniki

d) KRIZA SOVJETSKEGA SISTEMA IN RAZPAD DRŽAVE

- **dviganje življenjskega standarda**, hkrati več nezadovoljstva, tehnološko zaostajanje, nizka produktivnost – potreba po reformah
- **prve reforme** – Mihail Gorbačov – posegle v temelje sistema
 - o glavni moto je bila perestrojka – preoblikovanje gospodarstva in družbe in glasnost (odprtost, večja vloga javnosti)
 - o demokratizacija družbenega življenja
 - o postopna uvedba tržnega gospodarstva
 - o odpor – poslabšanje razmer
- **pomanjkanje osnovne skrbi za okolje**, tehnološka zaostalost, nizki varnostni standardi
 - o 1986 – eksplozija v Černobilu – radioaktivno sevanje
- pripelje vse do razpada SZ
- krizna žarišča, oblike vojn, gospodarstva v razsulu, konec gospodarskih povezav
- **uvajanje tržnega gospodarstva, privatizacija** – upad proizvodnje, padec življenjske ravni

AKTUALNI GEOGRAFSKI PROCESI IN PROBLEMI PO DRŽAVAH

1. RUSIJA

a) DRAMATIČNE POSLEDICE GOSPODARSKE IN DRUŽBENE REFORME

- tržno gospodarstvo
- eden prvih ciljev **privatizacija gospodarstva** – prenos lastništva večine podjetij, ki jih je upravljala država, v roke zasebnih lastnikov
- odprava ovir za tuja vlaganja, uvoz blaga na domači trg, umik državnega nadzora nad cenami

- razpasla korupcija – veliko premoženja
- nastane nov sloj izjemno bogatih – **finančni oligarhi**, na drugi strani se razmere poslabšajo
- razmahnen organiziran kriminal, povečan delež revnega prebivalstva
- upad industrijske proizvodnje – nižanje kupne moči in potrošnje
- ne morejo konkurirati uvoženim izdelkom – **zaostalost**, nizka kakovost – propad podjetij, zmanjšanje proizvodnje
- upad zaposlenih v industriji, iskanje zaposlitev v storitvenih dejavnostih

b) POČASNA STABILIZACIJA GOSPODARSKIH IN DRUŽBENIH RAZMER V PUTINOVI RUSIJI

- Jelcin odpelje državo in starega sistema, izgubi podporo prebivalstva, prepusti oblast Putinu
- ugoden razvoj, **razdelitev Rusije na 7 upravnih enot** – zmanjšal moč svojeglavih regij, utrdil nadzor
- zavzetje Čečenije
- **omejitev politične in gospodarske moči** najbolj bogatih, reforme davčnega in pravnega sistema
- porast vlaganj tujega kapitala, v razvoj energetike
- po letu 1999 spet večji obseg industrijske in kmetijske proizvodnje – povečanje razlik
- **gospodarski vzpon** – višje cene nafte na svetovnem trgu
- verjetnost – plansko gospodarstvo in državni intervencionizem – poseg države v delovanje gospodarstva

c) ZAPLETENA PRIVATIZACIJA KMETIJSTVA

- **kolhozi** – kmetijsko-gospodarske enote, nastale s prisilno kolektivizacijo, zasebnim kmetom odvzeli zemljo in predali v državno last, država dala zemljo v najem kolhozom – vključevali 100 gospodinjstev
 - o zemljo obdelovali kolektivno, določena vrsta in količina pridelkov – dali državi, višek lahko prodali na trgu ali državi
 - o združevanje manjših v večje kolhoze
 - o prihodki – odvisni od presežne kvote pridelka
- **sovhozi** – državna kmetijska posestva, nastala s podržavljanjem nekdanjih veleposestev, da bi se industrijski način proizvodnje prenesel v socialistično kmetijstvo
 - o zaposleni enak položaj kot državni delavci v industriji, prejeli plačo – glede na obseg proizvodnje, boljši položaj kot kolhozniki
 - o bolj specializirani za pridelavo določene vrste pridelka, boljša mehanizacija, večji od kolhozov
 - o pred razpadom prevladujoča oblika kmetijskih obratov
- **zasebna zemljišča**
 - o obseg je padal zaradi industrializacije in zmanjšanja deleža kmečkega prebivalstva
 - o po nacionalizaciji in kolektivizaciji – ohišnice – kolhozniki, največ 05 ha, bližina doma, pridelovanje hrane zase, presežke so prodajali na prostem trgu, pomemben del zaslužka
 - o pomembne za oskrbo
- po razpadu povečevanje deleža zasebnih kmetov – spodletelo
- kolhozi in sovhozi – reorganizacija, privatizacija, večina spremenila status, preoblikovanje v delniške družbe, zadruga, združenja in zveze zasebnih kmetov
- Putin agrarno reformo usmeril v **pospeševanje velikih integriranih obratov**

- danes veliko velikih in majhnih obratov, del vse kmetijske proizvodnje – gospodinjstva, manjša podjetja (vrtnarstvo, zelenjadarstvo, pridelava krompirja)

d) ZEMELJSKI PLIN IN NAFTA – PARADNA KONJA RUSKEGA GOSPODARSTVA IN IZVOZA

- **zemeljski plin** – tretjina svetovnih zalog, velika količina načrpanega plina, velik izvoz
- **nafta** – šesta na svetu po zalogi
- gospodarstvu v manjši krizi, hitro okrevanje
- **nahajališča**: Tjumenska oblast (sever Zahodnosibirskega nižavja), Tatarstan (med Volgo in Uralom)
- nahajališča sredi mrzlega, zmrznjenega okolja, črpanje in transport zahtevata veliko vlaganj
- zaloge nafte so bolj **izčrpane, manjše in razpršene** po državi, veliko več vlaganj (slabši transport)
- energetski gigant **Gazprom**

e) RESNI OKOLJSKI PROBLEMI SO TUDI V POSOVJETSKI RUSIJI

- ena glavnih prioritet je bila **industrializacija**, spremljala jo je hitra rast mest, niso mislili na okolje
- govoriti o **okoljskih problemih** – prepovedano
 - o tovarna za predelavo lesa ob Bajkalskem jezeru – izjema
 - o soočili z onesnaženjem jezera, pripomogla kasneje tudi eksplozija v Černobilu
- onesnaženje zraka v mestih, prekomerno onesnaženje rek, zastrupljanje tal s kemikalijami, radioaktivno sevanje, regionalne klimatske spremembe
- po razpadu SZ se je zmanjšala onesnaženost zraka – zaradi razpada industrije
- promet, težka industrija, industrija barvnih kovin in petrokemije ter kemije
- onesnaževanje arktičnega okolja, izlivi nafte na območjih transporta, vse več bolezni

f) POSEBNOSTI RAZVOJA PREBIVALSTVA V RUSIJI

- posledice vojn
- **upad rodnosti**, v mestih in med slovanskim prebivalstvom (pri islamskih narodih se to ni zgodilo)
- **povečanje umrljivosti** – slabšanje zdravstvenih razmer, porast nalezljivih bolezni, alkoholizma, številne nesreče pri delu, prizadelo moški del prebivalstva
- povečanje razmerja med moškimi in ženskami
- skrajšanje življenjske dobe, negativen naravni prirast
- v sovjetskem obdobju – **preseljevanje iz zahoda na vzhod** – nova industrijska podjetja
- z uvedbo tržnega gospodarstva se je smer selitev obrnila – selitve nazaj na zahod v evropski del, v zahodno Sibirijo
- selitve tudi v smeri sever-jug – ljudje zapuščali območja na severu
- razpad povzroči tudi **množično priseljevanje etnično ruskega prebivalstva** iz novo nastalih držav

g) ETNIČNI PROBLEMI VEČNACIONALNE ZVEZNE DRŽAVE

- neruski narodi živijo v srednjem Povolžju, na severnem Kavkazu in v Sibiriji
- **pravoslavci** – Rusi, muslimani – neruski narodi
- avtonomne republike
- precejšnja samostojnost: Tatarstan ob Volgi – živijo **Tatari** – muslimani, drugi največji narod v Rusiji
- **Čečenija** – razglasila samostojnost, enostransko – Rusija se boji odcepitve še drugih, veliko nafte in naftovod

2. BELORUSIJA, UKRAJINA IN MOLDAVIJA

a) POSLEDICE RUSIFIKACIJE, "ORANŽNA" REVOLUCIJA IN PRIDNESTRSKA REPUBLIKA

- **Ukrajina** – druga največja evropska država, Belorusija precej manjša, najmanjša pa Moldavija
- nizko in valovito površje, v Moldaviji gričevnato
- Ukrajina dobre možnosti za **kmetijstvo** (stepta, černoziom), velik kriza ob prehodu na tržno gospodarstvo
- tranzicija prizadela Moldavijo – najbolj, zaradi neustrezne privatizacije kmetijstva je en najrevnejših držav, kmetijska država
- v SZ – dovoljen le ruski jezik, beloruski in ukrajinski zapostavljena, prepovedana
- po razpadu Belorusija ruska zaveznica – beloruski jezik v vsakdanji rabi le še ponekod, izpodrinila ruščina
- **Ukrajina** – manj časa pod vplivom rusifikacije, jezik se je veliko bolje obdržal
- drugače v JV Ukrajini- **Donerški bazen** – največje industrijsko območje – priseljevanje Rusov, Krim – polotok, skrajni jug, danes prevladuje rusko prebivalstvo
 - o ukrajinsčina se vrne kot uradni jezik, ruščina le še ponekod
 - o agrarni zahod, industrijski vzhod
 - o oranžna revolucija – protesti proti izvoljeni vzhodni oblasti, 2004, uspešni protesti, vrnitev zahodne oblasti
- **Moldavija** – romanski narod, povezani z Romunijo, po osamosvojitvi romunščina uradni jezik
- Vzhodno od Dnestra, 1991 – **Pridnestrška republika** (mednarodno nepriznana)

SREDNJA EVROPA

SREDNJA EVROPA IN NJEN GEOGRAFSKI OKVIR

a) SREDNJA EVROPA NI POVSEM ENOZNAČEN POJEM

- države v osrednjem delu Evrope; **prehodno območje** med evropskim V in Z
- v obliki pasov (Z-V) se od S proti J izmenjujejo nižine, sredogorja, mladonagubana gorstva
- kontinentalno vlažno, gorsko podnebje
- **družbenogeografsko poimenovanje**: narodi delili skupno usodo (nemško cesarstvo, habsburška monarhija); zaradi skupnih kulturnih vzorcev srednjeevropski kulturni prostor
- **blokovska delitev**: kapitalistične države v zahodnem delu pod vplivom ZDA (Z Nemčija, Švica, Avstrija, Lihtenštajn), vzhodne pa Sovjetske zveze (Poljska, Češka, Slovaška, V Nemčija, Madžarska, Slovenija)
- blokovska ureditev konča s padcem berlinskega zidu (1989), države V dela začnejo uvajati kapitalistično družbeno ureditev, vstop v EU (2004)
- posledice delitve čutijo še danes

b) ZA POVRŠJE JE ZNAČILNO IZMENJAVANJE RAZLIČNIH ZGRADBENIH IN POKRAJINSKIH ENOT

- **Nemško-Poljsko nižavje** (S del Srednje Evrope)
 - o rečne in morske naplavine, ledeniški nanosi zaradi kontinentalne poledenitve (pleistocen)
 - reke v smeri V-Z, ker drugod onemogočal kontinentalni led; ko se led umika proti S, so za čelnimi morenami nastale nove doline V-Z – **pradoline**; danes reke večinoma proti S, marsikje pa še vedno proti Z po pradolinah

- **hercinska sredogorja s kotlinami** ; v alpidski orogenezi prelamljanja uravnanega površja, nastanejo grudasta gorstva.
 - o izmenjavanje dvignjenih gorskih čokov (Schwarzwald) in kotlin (Frankfurtska); tektonski jarki
 - o nizke planote (Češkomoravska), sredi nizkih sredogorij doline (Renska; vodna pot)
 - o na robu sredogorij precej izčrpana nahajališča rjavega in črnega premoga (podlaga za razvoj industrijske revolucije v 19. stoletju)
- **mladonagubani gorovji**
 - o Alpe(Z) in Z Karpati(V)
 - mezozoik: Tetis, morski sedimenti
 - kasneje Afriška plošča podrine pod Evrazijsko, alpidaska orogeneza, nastanejo Alpe
 - o **Alpe** najvišje v Centralnih Alpah (magnatske, metamorfne kamnine); S in J od Centralnih Alp: Severnoapneniške in Južnoapneniške Alpe
 - delijo tudi na V in Z, meja: Komsko jezero-prelaz Splügen-Bodensko jezero; Z višje, več ledenikov
 - pleistocen: poledenitev, meja trajnega ledu: 1200-1300m, ledeniki spuščali v doline in kotline → preoblikovanje površja s priostrenimi vrhovi, ledeniški krnicami, U dolinami, ledeniški nanosi
 - danes pod ledom manjši deli površja na osojnih delih; zaradi učinka tople grede se količina ledu manjša
 - o **Zahodni Karpati** le del gorske verige Karpatov
 - najvišji del Visoke Tatre (Slovaška-Poljska meja); ni ledenikov, a ledeniško preoblikovane
- **Panonska kotlina**
 - o tektonska udorina sredi mladonagubanih gorovij, nižinski svet
 - o ponekod tudi do 1000m visoki osamelci
 - o na robu gričevja iz sedimentov nekdanjega Panonskega morja

c) PREVLADUJETA KONTINENTALNO VLAŽNO PODNEBJE IN LISTNATI GOZD

- **večina kontinentalno vlažno**
- izjemi
 - o SZ del Nemčije – **oceansko** podnebje (bližina morja) in gorovja - **gorsko**
- z oddaljenostjo od Atlantskega oceana v smeri Z-V oz. JV se oceanski vpliv manjša, narašča pa kontinentalnost
- vse manj padavin, poleti višek; več padavin le višji deli sredogorij; največ privetna območja Alp, manj tudi Z Karpatov
- **listnati gozd** (človek izkrčil, preoblikoval)
- **kisli dež** prizadel gozdove
- sušni predeli: **visokotravna stepa** (Madžarska)
- gorski svet Alp in Z Karpatov značilni **rastlinski pasovi**
 - o do 1000m: listnati gozd
 - o 1000-2000m : iglasti gozd
 - o 2000-3000m: ruševje - gorsko travniško rastlinstvo - skalovje in grušč

- o nad 3000m: skalovje, trajni sneg in led

d) POMEMBNE RAZLIKE V SESTAVI PREBIVALSTVA

- Z del: nemško, V del (razen Madžarske): slovanski narodi
- Nemčija- v preteklosti **protestantizem** (ohranil le v S-delu Nemčije, delih Švice)
- Nemčija in Švica: enakomerno zastopana **protestantizem in katoliška veroizpoved**, drugod prevladuje **katoliška vera** (največja vloga Katoliške cerkve na Poljskem)
- Nemčija , Avstrija, Švica: sprejele milijone tujih delavcev (**islam**)

e) RAZLIK V GOSPODARSKI RAZVITOSTI SE NE DA ZABRISATI ČEZ NOČ

- velike razlike znotraj Srednje Evrope med starimi in novimi kapitalističnimi državami
- **Z Nemčija** po 2. svetovni vojni "**država gospodarskega čudeža**"
- **Marshallov plan**: velika denarna pomoč, Nemci dobro izkoristili
- po združitvi Nemčij leta 1990 začenjajo soočati z gospodarskimi težavami
- **Avstrija** - desetletja v senci Nemčije, danes v marsičem prehitela
- **Švica** - sloves ene najrazvitejših držav sveta; bančništvo, ni članica EU
- V del Evrope (razen Češke)- že pred 2. svetovno vojno velja za manj razvitega; ob koncu vojne zasede Rdeča armada – postanejo sovjetski "sateliti"
- ob razpadu blokvske delitve morajo **zamenjati plansko gospodarstvo s tržnim**
- enostrankarski politični sistem (komunistične stranke) nadomestijo z večstrankarskim
- ne najdejo takoj v kapitalizmu, ampak v nekakšni zaostali različici, ki se je v Z državah končal že pred desetletji
- **propad** številnih podjetij zaradi tehnološke zastarelosti in premajhni produktivnosti, velika konkurenca
- BDP upade, naraste šele po nekaj letih
- množična odpuščanja - poslabša socialna varnost, poveča razslojevanje prebivalstva
- privatizacija nekdanje državne lastnine (tovarn, bank, kmetijskih obratov) poveča produktivnost dela, nastanejo nova podjetja z novimi delovnimi mesti; tuji lastniki iz "starih" kapitalističnih držav
- večina prebivalstva vseeno razočarana nad družbenim in političnim dogajanjem

f) STANJE NA PODROČJU MOČNO DEGRADIRANEGA OKOLJA SE JE ŽE PRECEJ SPREMENILO

- razlike med V in Z delom vidne tudi na področju **okolja**
- V države pospešujejo razvoj težke industrije; tovarna v skoraj vsaki vasi
- najhuje v V delu Nemčije; tekmujejo z Z
 - o pokrajina **Saška** (J) postane ena najbolj industrializiranih regij na svetu
 - o Z Nemčija imela črni in rjavi premog, tu le lignit, ki vsebuje več žvepla - **kisli dež**, rdečkasta barva stavb, onesnažen zrak
- S Češka in JZ Poljska
 - o podobna okoljska katastrofa
 - o **tromeja V Nemčije, Češke in Poljske**: eno najbolj industrializiranih območji v Evropi; rafinerije, rudniki, obrati za predelavo bakra, steklarne; energija iz lignita, **črni trikotnik**
 - o zrak, prst, voda zastrupljeni z žveplovim in dušikovim dioksidom - poruši se ekološko ravnovesje, zdravstvene težave (rak, bolezni srca, dihal, ožilja, živčnega sistema)
- 1991 zberejo okoljski ministri 3 držav in predstavniki EU
 - o regionalni program črnega trikotnika

- o proizvodnjo električne energije prilagoditi evropskim standardom, omejiti emisije SO₂; uvajanje čistilnih tehnologij, izraba fosilnih goriv z manjšo vsebnostjo žvepla
- med letoma 1990-2000 emisije **zmanjšajo** za več kot 50%, Češka celo za 88% na račun zmanjšanja emisij v industrijski proizvodnji in energetiki
- manj spodbudno zmanjšanje emisij NO_x, ki je posledica izpušnih plinov v prometu – ta se je povečal

AKTUALNI GEOGRAFSKI PROCESI IN PROBLEMI PO DRŽAVAH

1. ŠVICA IN AVSTRIJA

a) TRANZIT PREK ALP DOBIVA NOVE RAZSEŽNOSTI

- 1200km dolga veriga Alp **prometna ovira**; poteka največ prometa na svetu, saj Alpe ležijo v srcu najgosteje poseljenega in gospodarsko najproduktivnejšega dela Evrope
- poti že v antiki, v 20. stoletju olajšan prehod z **izgradnjo viaduktov, predorov, modernejših cest**
- kotline v smeti V-Z, tranzitni koridorji pa S-J, morali izvrtati pot skozi gorovja
 - o **prelazi**: Sv. Bernard, Simplon, Sv. Gotthard, Arlberg, Brenner, Katschberg imajo cestno in železniško povezavo
- naraščanje proizvodnje, uveljavitev prostega evropskega trga v 90. letih - tranzitni promet v Alpah močno povečal, preveč prometa
- **okoljski problemi**
 - o temperaturna inverzija, izpušni plini kopičijo v spodnji plasti; umiranje gozdov, zastrupljanje kmetijskih površin in vodnih virov, zdravstvene težave, hrup, slab zrak - manj turistično privlačne gorske vasi
 - o protesti, pritisk na lokalne in regionalne politike
- **prva ukrepa Švica**: prepoved vožnje tovornjakov ponoči, ob koncu tedna in med prazniki; prepoved tovornjakov z maso več kot 28ton (drugod tudi po 40ton); zato preusmerili okoli Francije, Avstrije
 - o uvedla takse za tovornjake na podlagi mase in prevoženih kilometrov
 - o najpomembnejši Brenner
 - o usmeritev tovrnega prometa na moderno železniško omrežje - izgradnja zahtevala ogromna vlaganja
- **kasneje ukrepa tudi Avstrija**: prepoved nočne vožnje težkih tovornjakov in drugi ukrepi
- podnožni predori Löttschberg, Sv. Gotthard in Brenner
 - o Izgradnja nove železniške alpske transverzale; izgradnja 34km dolgega predora Löttschberg (2007) in 57 dolgega predora Gotthard (2015;bo najdaljši na svetu) ; tovornjake naložili v Italiji, raztovorili v Nemčiji; hitri vlaki zmanjšali čas tranzita
 - o Gotthard ne bo začel sredi pobočij, ampak bo povezoval pobočja na obeh straneh gorske pregrade - podnožni predor ; enako Brenner

b) GORSKO KMETIJSTVO SE JE MARIKJE UMAKNILO ALPSKEMU TURIZMU

- prebivalstvo živelo na dnu alpskih dolin, živinoreja
- **hlevska živinoreja kombinirana s pašo** na visokogorskih pašnikih (poleti)
- seniki
- 20.stoletje: izgradnja akumulacijskih jezer, iz katerih **speljali vodo po ceveh do HE** v dolinah
- odseljevanje z alpskih kmetij zaradi težkega življenja

- **razmah turizma**; z industrijsko revolucijo v Z Evropi dvigne standard, prihajati začnejo angleški gorniki
- vaške gostilne v hotele, gorske vasi v turistične kraje (St. Moritz, Zermatt, Kitzbühl)
- kopališki turizem(konec 19. stoletja)
- v 20. stoletju razvoj zaradi boljših prometnih povezav, 1960 razvoj avtomobilizma; izgradnja zobatih železnic in žičnic:tudi območja nad zgornjo gozdno mejo,smučarske proge
 - o za potrebe turistov se pridružijo nove panoge: tenis, gorsko kolesarstvo,jahanje
 - o spremeni alpsko pokrajino; danes 16x toliko obiskovalcev kot je prebivalcev
 - o zimska sezona; ponekod celoletna
- nova delovna mesta, konec odseljavanja prebivalstva iz gorskih vasi, vir dohodka
- **težave**: stagniran dotok prebivalstva zaradi preobremenjenosti okolja z množičnim turizmom, preživljanjem dopusta na drugih celinah, naraščanje okoljske osveščenosti; v Švici celo upadlo število turistov
- Švica osredotočila na bogate turiste; že od 1979 pazijo, da rast turizma ni prehitra; turistične kapacitete integrirane v naravno okolje in lokalno arhitekturo
- **zelene vasi** (ni avtov), visoki standardi namestitve
- svetovni sloves: turistične šole, hotelski menedžment, švicarska kuhinja, švicarske klinike in banke

c) ŠVICA IMA ŠTIRI URADNE JEZIKE

- reliefne pregrade delijo dele Švice
- **nemščina, francoščina, retoromanščina, italijanščina**
- večina nemščino, le 0,5% retoromanščino
- **kantonalna ureditev** (samostojno odločanje o družbenem življenju znotraj kantonov)
 - o 26 kantonov in polkantonov: 17 nemščina, 4 francoščina, 1 italijanščina ; 3 kantoni dvojezični (nemščina in francoščina), eden trojezičen (nemščina, italijanščina, retoromanščina.)
 - o ni knjižna nemščina, temveč dialekt
 - o asimilacija jezika znotraj kantona

2. NEMČIJA

a) ENA DRŽAVA – DVA SVETOVA

- popolna **ločitev 2 držav** kar 41 let; 1989 padec zidu, 1990 združitev
- **hitro posledice življenja v ločenih sistemih**; na V razočaranje: pričakovali enakopravno združitev, a pravzaprav prišlo do prevzema s strani "velikega brata"
- prej vzhodnonemško gospodarstvo sodilo v vrh, nato moralo soočiti s konkurenco in razmerami prostega trga
 - o zastarela tehnologija, nizka kakovost proizvodov, pomanjkanje tržnih izkušenj
 - o zapiranje industrijskih obratov, brezposelnost naraste na 35%
- brez dela 3 milijoni ljudi, migracije na Z
- hkrati na Z poraste št. zaposlenih, gospodarska rast zaradi novega tržišča
- Z noče obnavljati tamkajšnje infrastrukture, gradi povsem na novo, vzvišen odnos do V
- na V nostalgija po časih V Nemčije: imeli nižji standard in pomanjkanje osebnih svoboščin, a 100%zaposlenost in brezplačno zdravstvo

- na Z nezadovoljstvo, ker je obnova V območij "sod brez dna"; morajo vzdrževati "ossije" ; Z Nemci "wessiji"
- avtoceste na V ponekod boljše kot na Z; manjša delovna storilnost in višja brezposelnost, odseljevanje na Z, prebivalstvo na V stara
- razlike počasi zmanjšujejo

b) PRESTRUKTURIRANJE PORURJA IN NJEGOVE POSLEDICE

- najpomembnejše gospodarsko središče Nemčije (ime po reki Ruhr)
- na somestju živi kar 5,5 milijona ljudi (Duisburg, Essen, Düsseldorf, Dortmund)
- v 19.stoletju: zaloge **črnega premoga, železove rude**, vodne poti (povezovalnimi kanali)
- Duisburg: največje evropsko notranje pristanišče (na Renu)
- jeklarstvo; priseljenci
- premogovništvo vrh pred 2. svetovno vojno, jeklarstvo 30 let kasneje
- sredi 50tih let preobrat: **premogovna kriza (1957)**
 - o prehod na kurilno olje, kemična industrija uporablja nafto; zaradi tehnološkega napredka za proizvodnjo jekla rabijo vse manj koksa, kopati morali vedno globlje
- **jeklarska kriza (1974)**
 - o zmanjšalo povpraševanje zaradi uporabe drugih materialov, cenejše jeklo iz uvoza; povečala brezposelnost, odseljevanje
- **degradiranje okolja**
- reševanje
 - o poskušali zmanjšati stroške izkopavanja, a vseeno previsoke cene glede na svetovni trd
 - o specializacija v proizvodnjo **visoko kakovostnega jekla**, a ni prihodnosti
 - o **prestrukturirali gospodarstvo**, nove panoge, terciarne in kvartarne dejavnosti; denar iz deželne vlade, Z Nemčije, skladi EU
 - o na novo zgradili obrate, razvoj manjših in srednje velikih podjetij, visoka tehnologija
 - o Dortmund: **visoka tehnologija** (čipi, razvoj sončnih celic); raziskovalni in tehnološki centri v vseh mestih, tehnološki parki, razvoj mikroelektronike, podjetja za obdelavo podatkov
- danes Porurje območje z najgostejšo **univerzitetnih in raziskovalnih ustanov** v Evropi
- središča za preživljanje prostega časa, zabavišni parki, nakupovalna središča; turizem
- sanacija okolja: 5 zelenih pasov (S - J); zasad dreves, parki, bazeni, športna igrišča; naravni parki , zaščiten območja; manj onesnažen zrak in voda
- še vedno visoka brezposelnost, odseljevanje; gospodarski pomen Porurja prepolovil v primerjavi z desetletji prej

3. POLJSKA

a) TEŽAVNA PREOBRAZBA GORNJEŠLEZIJSKEGA INDUSTRIJSKEGA OBMOČJA

- ena najstarejših industrijskih pokrajin; izkoriščali črno premog in rude že pred 200leti
- usmeritev v premogovništvo, težko industrijo - okoljska kriza, gospodarska kriza
- **Gornja Šlezija** vseeno en najbolj razvitih delov Poljske, pomemben del celotne industrijske proizvodnje
 - o podobni problemi kot v Porurju, a tam prestrukturirali 20let prej, del bogate Nemčije
- poljsko gospodarstvo sredi 90tih v razsulu, prehod v tržno gospodarstvo; pomagati morali sami

- Gornja Šlezija imela vlogo oskrbovalca Poljske in drugih socialističnih držav, izkop **črnega premoga** (4. na svetu); državne naložbe, priseljenci
 - o **degradirano okolje**, težke razmere po prehodu na tržno gospodarstvo; preveč industrije, zastarela tehnologija)
 - o slabo zdravje, izginili gozdovi, industrijski odpadki
 - o bivanjske cone niso ločene od industrijskih zaradi kaotičnega urbanega razvoja
- 1990 začne **transformacija**; privatizacija državnih podjetij, propad neprofitabilnih in okolju najbolj škodljivih podjetij
- razvoj perspektivnejših gospodarskih panog (storitvene dejavnosti, tehnološko naprednejša industrija)
- preobrat 1996 z ustanovitvijo posebne **gospodarske cone Katowice**
 - o privabiti želeli **tuj kapital**
 - o 30 lokacij ob prometnicah v različnih šlezjskih mestih
 - o davčne olajšave; največ nemškega kapitala, Opel, Fiat, japonski Isuzu
 - o avtomobilska industrija, posledično večje število drugih delovnih mest v drugih dejavnostih
 - o propagiranje ugodnosti za tuje investitorje; gospodarske zbornice, združenja, svetovalne službe
 - o **Katowice**: sejemsko, univerzitetno, kulturno, raziskovalno središče
 - o tuje banke, podjetja
 - o **ozdravljanje okolja**: manj onesnaževanja, modernizacija sistema ogrevanja, čistilne naprave, zbiranje industrijskih odpadkov, reciklaža; izboljšanje kanalizacije, vodni rezervoarji, uravnava površinskih vodotokov; zelene oaze v mestih, naravni in krajinski parki
 - o še vedno slabo stanje površinskih voda; sicer nizka brezposelnost v primerjavi z ostalimi deli države, a podpovprečen delež zaposlenih v zasebnem sektorju
 - o ne more primerjati s Porurjem

4. ČEŠKA IN SLOVAŠKA

a) BRATSKI DRŽAVI VSAKA NA SVOJI POTI

- do 1993 skupna država Češkoslovaška
- vzroki za razhod zgodovinski, gospodarski, psihološki
- **Češka** v preteklosti del Avstroogrske monarhije
 - o razvit del zaradi industrijske revolucije v prvi polovici 19. stoletja; Škoda (1895)
 - o steklarska industrija, pivovarstvo; v socialističnem obdobju razvoj težke industrije
- **Slovaška** madžarski del Avstroogrske, nekakšna ogrska provinca
 - o do združitve po prvi svetovni vojni ni imela industrije; kasneje razvila težko vojaško oborožitveno industrijo za potrebe varšavskega pakta
- **žametna revolucija**: zamenjava socialistične oblasti, a se pokaže razkol med njima
- Slovaki počutijo neenakopravnost; Češka ob odpravi socializma zrelejša, bolj razvita za prevzem tržnega gospodarstva
- mirna razdružitev
- **Češka**

- o najmanj pretresov, zgled uspešne tranzicije; privatizirali štiri petin celotnega gospodarstva; ugodna lega, politična stabilnost, razvita infrastruktura, kvalificirana in poceni delovna sila, prilagoditev zakonodaje zahodnim standardom - hitro pritegne tuje investitorje
- **Slovaška**
 - o politična nestabilnost, avtoritarna in populistična vladavina; 6x manj tujih investicij kot na Češkem ali Madžarskem; preobrat 1998 z zmago reformističnih sil
- ugodna klima za tuje vlagatelje, reforme za spremembo davčne zakonodaje; manjši stroški delodajalcev na delavca zaradi poceni delovne sile prebivalstva
- pritegnejo tuje vlagatelje, a sledi razslojevanje
- **avtomobilska industrija** (Peugeot-Citroën, Kia, Ford, Hyundai, Volkswagen)
- gospodarski razcvet, manj brezposelnosti

5. MADŽARSKA

a) KAJ JE PRINESLA PRIVATIZACIJA MADŽARKEGA KMETIJSTVA

- ugrofinsko ljudstvo, storitvene dejavnosti; po 1997 gospodarska rast, Z del bolj razvit; turizem (Blatno jezero)
- **privatizacija kmetijstva**
- ugodne naravne možnosti za turizem: ravnina, zmerno podnebje, zelo rodovitne črne prsti
- po 2. svetovni vojni nacionalizacija, kolektivizacija kmetijstva po vzoru SZ
- nastanek **zadružnih in državnih posestev**; dopuščali majhen zasebni sektor: manj kot 1 ha
- v drugi polovici socialističnega obdobja uvajanje liberalne gospodarske politike - odmik od strogega planskega gospodarstva
- modernizacija, izvoz, velike investicije
- samostojnost velikih posestev, delavcu udeleženi pri delitvi dobička - motivacija
- vključitev manjših zasebnih kmetijskih obratov v velike zadruga in posestva
- izvoz pridelkov; tretjina na Z
- **80. leta: poslabšanje** zaradi padca cene pšenice na svetovnem trgu
- **po 90. letih še huje zaradi denacionalizacije** kmetijstva
 - o niso vračali v naravi, temveč razdelili vrednostne kupone - na dražbah "kupili" zemljišča nekdanjih zadružnih in državnih posestev
 - o nove lastnike delo ni zanimalo, živeli v mestih, polovica jih da v najem
- kratek čas za **privatizacijo**
 - o nastale kmetijske družbe in zadruga, ki jih upravljajo zasebni lastniki
 - o delitev posestev na manjše obrate, ki so morali dati del zemljišč za odškodnine denacionalizacijskim upravičencem, del delavcem; ostalo le od 1-1,5 ha, kar je premalo za ustanavljanje zasebnih kmetij - pridružili kmečkim družbam ali zadrugam
- kmetijska proizvodnja pade na pleča majhnih zasebnih kmetij; **agrarna kriza**; živinoreja upade za dve tretjini
 - o vzroki
 - visok hektarski donos zmanjšal, majhne kmetije niso imele kapitala za investiranje v mehanizacijo, gnojila, krmo; proizvodne cene obratnih sredstev dvignejo bolj kot cene kmetijskih pridelkov
- ko razpade Vzhodnoevropska skupnost (SEV), upade tuje povpraševanje, zaradi padca standarda tudi domače

- zmanjša izvoz

SEVERNA EVROPA

SEVERNA EVROPA IN NJEN GEOGRAFSKI OKVIR

a) SEVERNO EVROPO DELIMO NA NORDIJSKE IN PRIBALTSKE DRŽAVE

- delimo jo na:
 - o **nordijske države:** Islandija – Reykjavík, Norveška – Oslo, Švedska – Stockholm, Danska – København, Finska - Helsinki
 - o **pribaltske države:** Litva – Vilna, Latvija – Riga, Estonija – Tallinn
- med Skandinavске države spadajo le Norveška, Švedska in Finska, zaradi lege na Skandinavskem polotoku
- prevladuje **protestantska veroizpoved**, sorodni jeziki, skupne naravne značilnosti
- najsevernejša točka celine je rt Nordkapp

b) POSEBNOSTI GOSPODARSKEGA IN SOCIALNEGA RAZVOJA

- zaradi **hladnega podnebja** je ta del Evrope manj primeren za kmetijstvo in poselitev, izjema Danska
- **redka in neenakomerna poselitev** povzroča težave ter visoke stroške pri gradnji in vzdrževanju prometnic, šol, zdravstvenih ustanov in druge infrastrukture
- prehod iz primarnega prek sekundarnega v terciarni sektor je bil pozen, vendar se je terciarni sektor hitro in močno razvil
- nordijske države spadajo med **države z najvišjim življenjskim standardom** in BDP na prebivalca na svetu
- v teh državah so socialne razlike majhne - veliko sredstev vlagajo v reševanje socialnih vprašanj, zdravstva in okolja
- **v Evropski uniji so vse razen Norveške in Islandija** (je kandidatka za vstop v EU)
 - o okrepila gospodarska in prometna povezanost z drugimi državami (so predvsem izvozne države)
 - o pribaltske države so v okviru EU med najmanj razvitimi državami
- v nordijskih državah ima velik pomen pri razvoju **promet**

c) SEVERNA EVROPA JE MOČNO LEDENIŠKO PREOBLIKOVANA

- površje je večinoma iz starih kamnin, zaradi tektonskega in ledeniškega preoblikovanja
- zahodni del polotoka zavzema **kaledonsko Skandinavsko gorstvo**
 - o nagubano v starejšem paleozoiku
- proti vzhodu se površje niža v **predkambrijski Baltski ščit**
- v pleistocenu je bila **kontinentalna poledenitev** (do 3000 m debela ledena odeja)
- po umiku ledenikov se je osrednji del Skandinavije počasi začel dvigovati, to dviganje se še danes ni ustavilo
- zaradi taljenja ledu se je dvignila tudi gladina morja
- ker je morje zalilo globoke ledeniške doline s nastali **fjordi**, nad njimi pa se dviga gorato in uravnano površje imenovano **fjell**
 - o največ fjordov je na norveški obali

- **platojski ledeniki** - ledeniki, na višjih gorskih uravninah; izpod njih tečejo zelo vodnati vodotoki, ki dajejo veliko vodne energije
- ledeniki so odložile veliko za kmetijstvo neprimerne gradiva, poleg tega pa so oblikovali **jezera**
 - o največ jezer je na Finskem
- na Islandiji je veliko **ognjenikov, gejzirov in geotermalnih izvirov**
- na Danskem je pokrajina bolj uravnana, veliko je rečnih in morskih nanosov - primerno za kmetijstvo
- pribaltske države so del uravnane Ruske plošče, pogoji za kmetijstvo pa niso najboljši
- **rudna bogastva** v Skandinaviji - posledica tektonskega in vulkanskega delovanja.
 - o **železo** (največja nahajališča na severu Švedske, tudi na Norveškem in na Finskem; kakovostna)
 - o **bakrova ruda** (Finska)
 - o **nafta in zemeljski plin** v Severnem morju
 - o **svinec, cink, nikelj in srebro**

d) DVOJNOST PODNEBJA IN TEMU PRILAGOJENO RASTLINSTVO

- podnebje je odvisno od geografske širine in oddaljenosti od morja; pomembno ločnico tvori Skandinavsko gorovje
- zahodne obale Danske in Norveške obliva topel Severnoatlantski tok
- tipi podnebja:
 - o **oceansko podnebje**
 - Danska in obalni deli Norveške
 - velika količina padavin na privetrni strani Skandinavskega gorstva
 - o **gorsko podnebje**
 - v Skandinavskem gorovju
 - tu živijo črede severnih jelenov
 - o **zmerno hladno podnebje**
 - vzhodno od gorovja; zajema večji del Švedske in Finske
 - dolge in mrzle zime
 - količina padavin upada v smeri Z - V
 - sive sprane prsti - podzoli
 - iglasti gozd (smreke, macesni, bori), ki proti jugu prehaja v mešani gozd
 - o **tundrsko podnebje**
 - skrajni sever Skandinavije
 - tundrsko rastlinstvo: nizke trave, mahovi, lišaji in posamezne pritlikave breze
 - resave - velika območja porasle z reso
 - o **kontinentalno vlažno podnebje**
 - zaradi vpliva zahodnih vetrov in toplega severnoatlantskega toka
 - Pribaltske države, J deli Švedske in Finske
 - možnosti za intenzivno kmetijstvo
 - listnati gozd
 - ječmen, oves, krompir
- na severnem tečajniku (66,5° s. g. š.) imamo polarni dan (21. junij) in polarno noč (21. december)

e) ZA SEVERNO EVROPO JE ZNAČILNA RAZNOVRSTNOST ENERGIJSKIH VIROV

- **hidroenergija** na Norveškem, Švedskem in na Islandiji
- **nafta in zemeljski plin** na Norveškem in Danskem
- v Skandinaviji porabijo veliko energije zaradi nizkih temperatur, industrije in polarne noči
- na zahodni strani gorovja so reke strme in zelo vodnate (Norveška), na vzhodu pa so bolj položne (Švedska)
- ob rekah je zgoščeno prebivalstvo in industrija
- Skandinavske države so postale povezane v enoten sistem oskrbe z elektriko
- **4 jedrske elektrarne** na Švedskem
- Pribaltske države **so energijsko revne**
 - o odvisne so od jedrske energije, ki jo ima Litva
 - o Estonija pridobiva energijo iz termoelektrarn na oljne skrilavce

f) ZELO POMEMBNI SO ALTERNATIVNI ENERGIJSKI VIRI

- spodbuda k izkoriščanju alternativnih virov energije
 - o **elektrarne na veter** na Danskem
 - o **izkoriščanje energije vodnih valov** na Norveškem (Bergen)
 - o na Islandiji izkoriščajo **geotermalno energijo**, za ogrevanje (rastlinjakov in bivanjskih poslopij) in preprečevanje kopičenja snega in ledu

g) NAFTA JE POVZDIGNILA NORVEŠKO MED NAJRAZVITEJŠE DRŽAVE SVETA

- konec 60. let so v Severnem morju odkrili **nafto**
- leta 1973 - svetovna naftna kriza, ki je močno zvišala njeno ceno
- Norveška je zaradi **bogatih nahajališč in presežka črpanja** postala največja izvoznica v Evropi in ena največjih na svetu
- cevovodi, tankerji
- **Troll** - najvišja vrtna ploščad na svetu, kjer načrpajo največ nafte in zemeljskega plina na Norveškem

h) KISLI DEŽ JE EDEN GLAVNIH POVZROČITELJEV DEGRADACIJE OKOLJA

- **kisel dež** je glavni povzročitelj onesnaženja
 - o večino žveplovih in dušikovih oksidov prinašajo vetrovi in Zahodne, Srednje in Vzhodne Evrope - Nemčija, Poljska, VB
- največ kislega dežja tako pade v **južnih in jugozahodnih delih Norveške, Švedske in Finske**
 - o povzročil zakisanje jezer in umiranje živih organizmov v njih (da bi jih nevtralizirali, so vanje dodajali apno)
- **površje sestavljajo silikatne kamnine** (graniti in gnajsi); kalcija, ki je naravni nevtralizator pa primanjkuje
- krčenje gozdov
- uvedba številnih ukrepov za zaščito okolje v okviru Skandinavije in EU

AKTUALNI GEOGRAFSKI PROCESI IN PROBLEMI PO DRŽAVAH

1. ISLANDIJA

a) ŽIVLJENJE OB DREMAJOČEM VULKANU

- je otok **vulkanskega nastanka**, tik pod severnim tečajnikom

- zaradi vpliva Severnoatlantskega toka ima obala **milo oceansko podnebje**, notranjost pa gorsko
- za poselitev je primeren zelo ozek obalni pas (prebivalcev je le toliko kot v Ljubljani)
- glavna gospodarska dejavnost je ribolov
- leži na Severnoatlantskem hrbtu - **razmikanje Severnoameriške in Evrazijske litosferske plošče**; nastale vrzeli zapolnjuje lava, zato se otok vsako leto poveča za nekaj cm
- **potresna, vulkanska in postvulkanska dejavnost**
- **izviri geotermalne vode** - ogrevanje stanovanj in rastlinjakov, uporabljajo jo tudi za proizvodnjo električne energije, sušenje sena, pridobivanje soli in za javna kopališča
- **ribiške vojne** proti Veliki Britaniji
 - o na Islandiji se z ribolovom neposredno ukvarja 10% prebivalstva
 - o izvozijo kar 99% ulova
 - o ribje bogastvo okoli otoka je privabilo velike ribiške ladje z Nemčije in VB
 - o konec 50. let 20. stoletja je to povzročilo pravo ropanje morja
 - o Islandija je zaradi izropanega morja širila območje lova in prepovedala lov tujim ladjam
 - o povzročilo prave ribiške vojne z drugimi državami (predvsem VB)
 - o Islandija je uspela ohraniti svoj glavni življenjski vir

2. NORVEŠKA

a) NORVEŠKA JE SPREMENILA SVOJO GOSPODARSKO STRUKTURO

- obala je izjemno **razčlenjena** (številni otoki in fjordi)
- čez vso državo se vleče Skandinavsko gorovje
- najbolj razvita na jugu
- danes je cvetoča država razvoja v po letu 1860 je bila država odseljevanja
- **ni v EU!**, z EU je sklenila sporazum, ki ji omogoča prost pretok blaga, ljudi in kapitala
- visoka stopnja zaščite svojega kmetijstva, ribištva in nekaterih industrijskih panog
- zelo **ugoden gospodarski položaj** (nafta in zemeljski plin)
 - o središče naftnega gospodarstva sta Bergen in Stavanger (mesti priseljevanja)
 - o usmeritev v naftno industrijo je povzročilo zaprtje majhnih industrijskih obratov
- ena najmanj in **najbolj neenakomerno poseljenih držav**
 - o poleg Norvežanov na severu živijo še Samiji (Laponci)
- da bi ohranili poselitev v odmaknjenih delih so gradili prometne povezave in odpirali nova delovna mesta na teh območjih

b) RIBIŠTVO JE ŠE VEDNO POMEMBNA GOSPODARSKA PANOGA

- **ribištvo** je kljub nazadovanju še vedno zelo pomembna gospodarska dejavnost
- **prelov** – prevelik ulov
- leta 2001 so v Reykjaviku sprejeli deklaracijo o bodočem izkoriščanju morskega ekosistema, ker je prevelik ulov rib že osiromašil morje
- Norveška je v umetnem gojenju rib prva na svetu (ribje farme)

3. ŠVEDSKA

a) OD ŠVEDSKEGA JEKLA DO IZVOZA ZNANJA

- je po številu prebivalstva in površini **največja nordijska država**
- najbolj **poseljena na jugu**

- na zahodu je gorata, drugod pa rahlo valovita
- 2. najbolj gozdnata evropska država
- tipična **postindustrijska država** z visokim standardom in raznovrstno visoko razvito industrijo
- večstoletna **železarska in jeklarska industrija**
- bogata nahajališče železove rude
- izvažali so kovano železo in visoko kvalitetno jeklo – **švedsko jeklo**
- nove tehnološke iznajdbe so omogočile izkoriščanje enega največjih območij železove rude na svetu - območje okoli **Kirune**
- v drugi polovici 20. stoletja je nastopila **jeklarska kriza**
- začeli uvajati **vrhunsko specializacijo predelave kovin**
 - o industrija: kroglični ležaji, roboti, medicinska oprema, avtomobili Volvo in Saab ter mobilnimi telefoni Ericsson
 - o vlagajo v **raziskovalno dejavnost** (na področju medicine, biotehnologije, varstva okolja in varčevanj energijo)
- je najpomembnejši svetovni izvoznik tehnološkega znanja in izkušenj - “**know how**”
- razvili proizvodnjo specializirane rudarske opreme in se usmerili v **visoko tehnologijo**
- v rudnikih na območju Kirune imajo sodobne stroje, ki jih opravljajo iz površja (ni tipičnih rudarjev)
- velja za model **države blaginje in vsesplošne strpnosti**
- postala je model skoraj idealne socialne države

4. FINSKA

a) GOZDOVI SO ŠE VEDNO POMEMBNA OSNOVA FINSKEGA GOSPODARSTVA

- površje je rahlo valovito, z mnogimi jezeri
- zaradi hladnega podnebja je poselitev redka
- poselitev in gospodarstvo sta izrazito osredotočena **na jugu države**, kjer je razvito tudi kmetijstvo
- švedska manjšina na Finskem in močna povezanost finske s Švedsko
- konec 20. stoletja se je začel velik gospodarski vzpon
- **gozdovi pokrivajo 3/4 površja** (najbolj gozdnata evropska država), iz klimatskih razlogov pa drevje raste počasneje kot v Srednji Evropi, vendar je les bolj kakovosten
- v 20. stoletju se je **gozdarstvo močno mehaniziralo**
- gozdarstvo predstavlja 1/5 proizvodnje in zaposlitve
- je 3. na svetu po izvozu izdelkov **lesne industrije**
 - o velika proizvodnja papirja; veliko lesa porabijo tudi v kemični industriji
- tehnološko vse bolj izpopolnjeni **lesnopredelovalni obrati** ob obali in ob jezerih
- gospodarstvo se je razvilo na osnovi lesarstva in kovinske industrije
- vlaganje tudi na tuje trge
- veliko število **tehnoloških parkov**, ki so jih ustanovili zaradi načrtno usmeritve države v izobraževanje in razvoj
 - o zaščitna znamka države je **Nokia**

5. DANSKA

a) MODEL PRILAGODLJIVEGA KMETIJSTVA 21. STOLETJA

- ima izrazito prehodno lego, zato je pomembna tranzitna država

- rahlo valovito površje, rodovitne prsti in milo oceansko podnebje nudijo dobre možnosti za kmetijstvo
- zgoštev prebivalstva na Sjaellandu (vzhod)
- najpomembnejša **ribiška država v EU**
- visokokvalitetni industrijski izdelki in visoka razvitost storitvene dejavnosti
- **dansko kmetijstvo** je eno najbolj razvitih in prilagodljivih na svetu
- ena največjih evropskih izvoznic svinjine, mesnih konzerv, jajc ter mlečnih izdelkov
- k visoki produktivnosti so pripomogle
 - o kmetje obdelujejo lastna zemljišča
 - o obvezno šolanje kmetov
 - o dobra mehanizacija
 - o uvajanje boljših pasem
 - o uporaba biotehnologije
 - o stroga kontrola kakovosti kmetijskih pridelkov
 - o združevanje v zadruga (dobra organizacija)
- dansko kmetijstvo se je **večkrat preusmerilo**, kar je omogočilo dobro tržišče (odvisno od takratnih potreb na trgu)
- imajo **najnovjšo kmetijsko tehnologijo**

6. PRIBALTSKE DRŽAVE LITVA, LATVIJA IN ESTONIJA

a) NARODNOSTNA SESTAVA PREBIVALSTVA JE POSLEDICA NEKDANJE RUSIFIKACIJE

- gostota poselitve upada od J proti S, v tej smeri pa se povečuj gozdnatost
- **Latvijci in Litvanci govorijo baltska jezika, v Estoniji pa imajo ugrofinski jezik**
- v Litvi prevladuje katoliška vera, v Latviji in Estoniji pa protestantska veroizpoved
- države so se osamosvojile v začetku 90. Let
- najhitrejši razvoj Estonija, ki je tesno povezana s Finsko
- močna **rusifikacija**
- pribaltske države so **energijsko revne**
- odvisne so od jedrske energije, ki jo ima Litva
- Estonija pridobiva energijo iz termoelektrarn na oljne skrilavce

ZAHODNA EVROPA

ZAHODNA EVROPA IN NJEN GEOGRAFSKI OKVIR

a) NAJPOMEMBNEJŠA SKUPNA ZNAČILNOST ZAHODNE EVROPE JE LEGA OB ATLANTSKEM OCEANU

- geografska enota, zajema nekaj visoko razvitih držav ob Atlantskem oceanu: **Irska, Velika Britanija, Belgija, Nizozemska, Luksemburg, Francija + Monako**
- najpomembnejša značilnost je **lega ob Atlantskem oceanu**
- **oceansko podnebje**
- gospodarska navezanost na morje, stara industrializacija, podoben zgodovinski in kulturni razvoj
- konec 18. stoletja – **industrijska revolucija**
 - o nahajališča premoga in železove rude, pristanišča
- ustvarjanje kolonialnih imperijev

- o surovine, tržišče
- o **Commonwealth** – Britanska skupnost narodov, VB
- o **Frankofonska skupnost** – skupnost francosko govorečih držav, Francija
 - gospodarska, kulturna in politična povezanost
- nove industrijske panoge, nove oblike urbanizacije
- **informacijska družba** – poindustrijska družba
- najrazvitejše države
- povezovanje v EU

b) UGODEN VPLIV POVRŠJA IN PODNEBJA NA KMETIJSTVO

- višji deli površja – **kaledonska in hercinska gorstva**, danes že precej uravnana- značaj sredogorij
 - o Ardeni (Belgija)
- višja nadmorska višina – **Škotsko višavje, Centralni masiv** (vulkanski stožci)
- velik kotline(Pariška kotlina) in nižine
- **Pireneji, Alpe** – mladonagubani gorstvi
- **podnebni dejavniki**
 - o vpliv ocena na podnebje
 - o glavni dejavnik je Severnoatlantski tok – topel
 - o vse leto vpliv islandskega minimuma
 - o zahodni vetrovi iznad Atlantika prinašajo vlažne zračne mase
 - največ padavin na privetnih straneh Škotskega višavja, Pireneji, Alpe
- **oceansko podnebje**
 - o sveža poletja, mile zime, majhne temperaturne amplitude, padavine enakomerno razporejene, niso obilne
 - o travniško rastlinstvo, listnati gozd
 - o skoraj vsa Zahodna Evropa
- **sredozemsko podnebje**
 - o sredozemski del Francije
 - o mediteransko rastlinstvo
- **gorsko podnebje**
 - o Alpe, Pireneji, Škotsko višavje
 - o gorsko rastlinstvo
- dobre možnosti za kmetijstvo – intenzivno žitno poljedelstvo, intenzivna mesna in mlečna živinoreja, kombinacije poljedelstva in živinoreje, tržno vrtnarstvo
- Francija – vinogradništvo, ob Sredozemlju – mediteransko kmetijstvo
- Pomen kmetijstva velik na Nizozemskem in v Franciji
- Francija – siri, vino, pšenice, kmetijska velesila

AKTUALNI GEOGRAFSKI PROCESI IN PROBLEMI PO DRŽAVAH

1. VELIKA BRITANIJA IN IRSKA

a) VELIKO BRITANIJO LAHKO DELIMO NA RAZLIČNE NAČINE

- dva velika otoka
 - o Velika Britanija in Irska + številni manjši
- Velika Britanija – država, ki ji pripada še severni del Irske – Severna Irska

- 1920 – osamosvojitve Irske
- uradno ime – **Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske**
 - o Anglija, Wales, Škotska, Severna Irska
- VB delimo v reliefnem pogledu
 - o **Nizka Britanija** – JV, površje nižje od 200 m, mlajši sedimenti, intenzivne oblike kmetijstva s poudarkom na poljedelstvu in vrtnarstvu, gosta poselitev, visoka gospodarska razvitost
 - o **Visoka Britanija** – hribovitejši del, Z in S, več kot 200 m nad morjem, zelo stare kamnine, ekstenzivne oblike kmetijstva (živinoreja), poselitev je redkejša, gospodarska razvitost slabša
- precejšnje **regionalne razlike** med osrednjimi in robnimi območji
 - o najrazvitejša sta J in V del Anglije – London, avtocestne povezave
 - o drugi deli manj razviti, novejši razvoj obšel stara industrijska območja
- selitve s severa in zahoda proti jugu in vzhodu

b) URBANIZACIJA VELIKE BRITANIJE IN NJENE OBLIKE

- do srede 20. Stoletja – selitveni tokovi s podeželja v mesto, kasneje obratno
- **suburbanizacija** – selitve prebivalstva, mestnih dejavnosti iz mestni središč v mestno okolico
- nastala nova urbanizirana predmestja
- množičen proces po letu 1930; višji sloji, kvalificirana delovna sila – želja po mirnejšem, cenejša gradnja
- nadaljnje širjenje omejili z **zelenimi pasovi** – nezazidljiva zemljišča okoli mest v obliki obročev, do 10 km, prvi pas 1947 okoli Londona
 - o ločevanje mest in podeželja, preprečevanje spojitve sosednjih mest, ohranitev mestnega značaja, pospešen razvoj naselij zunaj mesta
 - o negativno – porast dnevne migracije, ove prometnice, višje cene zemljišč, zgostitev stavb znotraj mest seje povečala, onesnažen zrak
- **nova mesta ali new towns** – večja mestna naselja zunaj zelenih pasov, manjša mesta po vzoru **vrtnih mest** – načrtno zgrajena, veliko zelenja, mlajši in bolj izobraženi ljudje
- nova gospodarska žarišča, po letu 1976 niso več gradili
- selitve iz mest so podeželje spremenile – storitvene dejavnosti, industrijske panoge, šole, trgovine, športni kompleksi

c) TRANSFORMACIJA BRITANSKE INDUSTRIJE

- prva država z industrializacijo
- druga polovica 20. stol. **deindustrializacija**, zamenjajo jo storitvene dejavnosti
- preobrazba ali transformacija industrije
 - o **stare industrijske panoge** – zaton, propad, težka industrija, premogovniki, tekstilne tovarne, ladjedelnice, jeklarne
 - o **nove industrijske panoge** – manj ljudi, niso odvisne od surovin, ob večjih tržiščih in prometnicah, kraji kjer je veliko brezposelnih, industrija visoke tehnologije (računalniki, laserji, roboti, vesoljska, medicinska oprema, farmacevtska, biotehnološka, telekomunikacijska oprema)
- **fenomen Cambridge** – po 1970, ustanavljanje majhnih podjetij, usmerjenih v mikroelektroniko, izkoriščanje znanja strokovnjakov na univerzi, nastanek znanstvenega parka

- **industrija VT**
 - o bližina univerzitetnih središč + prometne povezave
 - o JZ Anglije (London – Bristol) , Škotska (Glasgow, Edinburgh), pas med Belfastom in Dublinom

d) KELTI NA BRITANSKEM OTOČJU IN VPRAŠANJE SEVERNE IRSKE

- keltski jeziki – Bretanija (bretonščina), Irska (uporabljena angleščina)
- irščina le še ponekod
- valižanščina – Wales, SZ
- 1922 – Irska + S Irska
- **S Irska** – gospodarsko in politično moč imajo potomci Angležev – unionisti, potomci keltskih staroselcev, podrejeni – republikanci; protestanti in katoliki (manjšina)
- Irska republikanska armada (IRA) – teroristična skupina, nasilje, danes ne deluje več

e) OD VELIKE LAKOTE IN MNOŽIČNEGA IZSELJEVANJA DO "KELTSKEGA TIGRA"

- **Irska** – logi (bujni travniki ob vodi), barja
- valovito nižavje, stara hribovja
- resave – manj rodoviten svet, porasel z resjem
- gojili krompir – uničila bolezen, nastopi krompirjeva lakota
- izseljevanje, nerazvita kmetijska država
- devetdeseta leta – globalizacija, gospodarska rast – **keltski tiger**
- članstvo v EU, tuja vlaganja, nizki stroški in davki, dobra delovna sila
- upad brezposelnosti, izseljevanje se je ustavilo, država priseljevanja
- okoljski problemi, **regionalne razlike**

2. DRŽAVE BENELUKSA – BELGIJA, NIZOZEMSKA IN LUKSEMBURG

a) POVRŠJE BENELUKSA IN BOJ NIZOZEMCEV Z MORJEM

- ravnina (Nizozemska, SZ Belgije) + gričevje oz. nizko hribovje (osrednja Belgija, JV Belgije – Ardeni, Luksemburg)
- najgosteje poseljena je Nizozemska
- **polderji** – nova zemljišča pridobljena iz morja
 - o plitve dele obdali z nasipi, izčrpali vodo, depresija
 - o Z in S države
 - o Ijsselmeer – sladkovodno jezero, nastalo z zaprtjem Zuiderskega morja
 - o polderji – vodni rezervoar, rekreacijsko območje
- **delta rek Ren, Maas, Šelda**
 - o ustja rek omogočala vdor viharnega morja, 1953 – val + visoka plima, katastrofalne poplave
 - o **delta plan** – zapleten sistem devetih protipoplavnih nasipov in zapornic, protesti okoljevarstvenikov – spremenili v sladkovodna jezera, premične zapornice, odpravili nevarnost poplav, ceste so izboljšale dostopnost do odmaknjenih polotokov

b) POSEBNOSTI NIZOZEMSKEGA KMETIJSTVA

- **svetovna izvoznica** kmetijskih pridelkov in hrane, najintenzivnejša kmetijska pridelava
- **specializacija** v pridelavo kakovostnih pridelkov, ki dosegajo visoko ceno na trgu

- ravno površje, milo podnebje, primerne prsti
- majhne kmetije, višji hektarski donosi, bližina tržišč, dobro prometno omrežje, združni sistem, izobraževanje, raziskave, sodobna tehnološka oprema, računalniško vodeno kmetovanje
- **mlečna živinoreja**
 - o oceansko podnebje, bujna rast, različni deli države
 - o krave frizijke, sir, maslo, mlečni proizvodi
- **tržno vrtnarstvo**
 - o zahodni polderji, med Rotterdamom in Haagom, rastlinjaki – računalniško vodeni, centralno ogrevani
 - o cvetje, povrtnine
- **gojenje sadik**
 - o JZ
 - o cvetličarstvo, tulipani
- **Ranstad Holland** – Z, kmetijsko in urbanizirano območje, velikansko somestje, nima glavnega središča
 - o Rotterdam, Haag, Amsterdam, Utrecht
 - o sredi somestja območja nepozidanih površin – **zeleno srce** (pomembno kmetijsko območje)

c) SVET NA STIKU GERMANOV IN ROMANOV

- Nizozemska – germanska država, skrajni S – **Frizijci**
- Belgija – SZ - **Flamci** (Germani, nizozemski dialekt), JV – **Valonci** (francoščina), V – **nemška manjšina**
- Luksemburg – francoščina in luksemburščina

3. FRANCIJA

a) POSEBNOSTI FRANCOŠKEGA GOSPODARSTVA IN ENERGETIKE

- **raznolika industrija**, visoko razvite storitvene dejavnosti, industrija VT
- izvoznica industrijskih izdelkov
- hitri vlaki, letala, komunikacijski sistemi, vesoljska tehnologija
- vodilna kmetijska pridelovalka
- **jedrsko elektrarne** - električna energija, po naftni krizi
- **plimska elektrarna** – moč plimovanja, na reki **Rance**

b) CENTRALIZEM IN DECENTRALIZACIJA FRANCIJE

- **centralizem** – upravljanje države iz enega samega središča, osredotočenje vseh dejavnosti na enem območju – prestolnica
- **Pariz** – ugodna lega, zgodovinski dejavniki, železnica
- 60. leta – **decentralizacija** (zmanjševanje moči centra)
 - o 22 regij, 8 metropol ravnotežja
 - o zmanjšati razlike med prestolnico in drugimi deli
 - o ustanavljanje tehnoloških parkov, visoka industrija

c) MANJŠINE V DRŽAVI CENTRALIZMA

- uradni jezik **francoščina**

- manjšine živijo v rodni delih države
- **Alzačani (SV), Flamci (S), Bretonci (Bretanija), Baski (JZ), Katalonci (J), Korzičani (JV)**

JUŽNA EVROPA

JUŽNA EVROPA IN NJEN GEOGRAFSKI OKVIR

a) JUŽNE EVROPE NE SMEMO ENAČITI S SREDOZEMLJEM

- **Sredozemlje** – svet na treh celinah, ki ležijo okoli Sredozemskega morja
- **Južna Evropa** – države evropskega dela Sredozemlja; Portugalska, Španija, Italija, Grčija, Malta, Ciper + Vatikan, San Marino, Andora
- **kapitalistične države**, polotoške in otoške, najbolj razdrobljena evropska geografska enota
- skupne **naravne poteze**- površje, podnebje, prst, rastlinstvo, primanjkovanje sladke vode
- **družbene poteze** – razlike v gospodarski razvitosti pokrajin, velik pomen turizma, gospodarske dejavnosti povezane z morjem, starodavna mesta, okoljska problematika, migracije iz Afrike in Azije
- **litoralizacija** – zgoščevanje prebivalstva in gospodarstva na obalah (prostorska in ekološka preobremenjenost)

b) SVET MLADONAGUBANIH GOROVIJ Z ŽIVAHNIM TEKTONSKIM DELOVANJEM

- območje Iberskega in Apeninskega polotoka, manjši del Balkanskega
- mnogo otočij in otokov – Balearski otoki, Sardinija, Sicilija, Kreta, Ciper,
- vulkanizem, tektonsko aktiven del Evrope
- stik Afriške in Evrazijske litosferske plošče – **podrivanje** – alpidska orogeneza
- **mladonagubana gorstva** na Iberskem polotoku
 - o **Betijske Kordiljere s Sierro Nevado** na jugu
 - o **Kantabrijsko gorstvo** na severu
 - o **Pireneji** na severu
- **hercinska orogeneza** – **Meseta** – planotasto površje
- **mladonagubana gorstva** na Pirenejskem in Apeninskem polotoku
 - o **Apenini**
 - o **Alpe**
 - o **Šarsko-Pindsko gorstvo** - zahod
- **Rodopi** – vzhod, starejši
- **Padska nižina** – največja ravnina
- **Liparski otoki** – Vulcano, Stromboli; Etna (Sicilija); Vezuv pri Neaplju, v Grčiji - Santorin
- obalne ravnine, strme in razčlenjene obale – pristanišča
- **kratke reke**
 - o z vodo bogate le tiste, ki izvirajo v visokogorju
 - o Pad v Italiji
 - o HE, onesnažene, plovne le nekatere
 - o pristanišča na Portugalskem – ob ustju rek Tejo in Porto

c) PREVLADA SREDOZEMSKEGA PODNEBJA IN MEDITERANSKEGA RASTLINSTVA

- **gorsko podnebje**

- o gorato zaledje
- **oceansko podnebje**
 - o SZ Iberskega polotoka
 - o padavine tudi poleti
 - o bujno travniško rastlinstvo
 - o Costa Verde
- **kontinentalno podnebje**
 - o Meseta
 - o poleti vroče in suho – polpuščava
- **sredozemsko podnebje**
 - o Iberski polotok na JV in V, večina Južne Evrope
 - o vroča in suha poletja, mile in vlažne zime
- zahodni del več padavin od vzhoda (zahodni vetrovi iznad oceana), več ob orografskih pregradah
- hladna polovica leta bolj namočena
- sredozemsko ali etezijsko podnebje – **etezije** – značilni S ali SV vetrovi
- rastlinstvo
- **mediteranski zimzeleni gozd** – usnjati listavci, hrast plutovec, oljka, graden
 - o izsekavanje, paša, požari
 - **makija** – do 5 m, gosto grmičasto zimzeleno rastlinstvo, bodičasti hrast, mirta, brin – prva faza degradacije
 - **gariga** – do 2 m, zimzeleno in trnasto grmičasto rastlinstvo, bodljikavi hrast, rožmarin, sivka – druga faza
 - zadnja faza – **nerodovitna kamnita pušča**

d) KMETIJSTVO V SREDOZEMLJU JE DOŽIVELO VELIKE SPREMEMBE

- **tradicionalno kmetijstvo** – ekstenzivne oblike
 - o žito, oljke, vino, vzreja živine (drobnica)
- **slabo razvito kmetijstvo**
 - o neugodni naravni dejavniki – majhna količina padavin, primerna območja na ozkih priobalnih ravninah in naplavinah večjih rek, plitve in slabo rodovitne prsti, pospešena erozija, majhno tržišče – samooskrbno kmetijstvo
- pritisk na zemljišča – posledici prekomerna izraba in večja razdrobljenost med lastnike
- slabo izobraženi o kmetovanju, odseljevanje mladih, lastniški sistem latifundij (J Španije, Italija)
- **latifundije** – velika posestva fevdalnega izvora, več kot 200 ha, poceni delovna sila, lastniki zemljiških gospodov, ekstenzivne oblike kmetijstva, gojenje oljk, pšenice, ovac
- **minifundije** – majhne kmetije, samooskrbno kmetijstvo, razdrobljenost, malo sredstev
- po 1960 – **zemljiške reforme** – odprava latifundij, deljenje zemlje med kmete, večja socialna varnost
- pomemben **vstop v EU** (sredstva) – večji trg, višje cene, boljše prometnice
 - o povečanje pridelave, izgradnja namakalnih sistemov, modernizacija
- **žitno poljedelstvo** – tradicija, intenzivna in produktivna pridelava na namakalnih površinah, v bolj suhi notranjosti pa še vedno ekstenzivna pridelava, zemljišča potrebna pustiti v prahi
- **pridelava zelenjave, agrumov, vina, oljk, zgodnja zelenjava** (visoka cena)
 - o vlaganje v namakalne sisteme, gnojila, mehanizacijo, izgradnjo rastlinjakov
 - o kakovostna vina

- **živinoreja – ekstenzivna oblika** (naravne razmere), vzreja drobnice
- e) OBALNA JUŽNE EVROPE PREPLAVLJA MNOŽIČNI TURIZEM
- turizem po 2. sv. vojni – višja življenjska raven, motorizacija
- **sever Italije, Iberski polotok**
- čarterski poleti
- morje, kulturni spomeniki, kultura in način življenja, naravne lepote, zabava
- **prednosti** – zmanjševanje regionalnih razlik, tuja vlaganja, infrastruktura
- **negativne posledice** – sprememba pokrajine, neupoštevanje zakonodaje, velika potrata energije, odpadne vode, ni čistilnih naprav, odpadki, kemikalije, velika poraba vode

- f) SREDOZEMSKO MORJE – TURISTIČNI DRAGULJ ALI GREZNICA
- reke **onesnažene** z industrijskimi in komunalnimi odpadki, onesnažuje jih kmetijstvo, rečni pretoki manjši
- povečan ladijski promet – razlitja nafte, goriva
- izumiranje avtohtonih organizmov, **cvetenje morja**

AKTUALNI GEOGRAFSKI PROCESI IN PROBLEMI PO DRŽAVAH

1. ŠPANIJA IN PORTUGALSKA

- a) SPREMENJENA DEMOGRAFSKA PODOBA IN VPRAŠANJE NARODNIH MANJŠIN
- sorodni; boj proti arabskim zavojevalcem (8.-15. stoletje); do 70let avtoritarni režim, razvoj s priključitvijo EU 1986
- **veliko otrok**
- odhajali na delo v tujino; posebej na Portugalskem
- **danes drugače; enako oz. celo manj otrok** kot na evropskem zahodu, ni odseljavanja, temveč območje priseljevanja
- lega: Španija most med Afriko in drugimi deli Evrope
- Portugalska nima manjšin
- **Španija**
 - o Katalonci in Baski v 30.letih 20.stoletja bojevali proti generalu Francu
 - o do 1975 tako vsi manjšinski narodi zatirani
 - o največ **Kataloncev**; katalonščina podobna španščini; najbolj razvit del Španij ; katalonščino govorijo tudi v okolici Valencie in na Balearskih otokih; uradni jezik Andore
 - o **Galicija (SZ)**: galičanski jezik portugalski dialekt; manj zavzemali za jezikovne pravice kot Katalonci
 - o **Baskija**: eden najrazvitejših delov Španije; edinstven narod; živijo v 4 španskih in 3 francoskih provincah; zelo narodnostno zavedni, teroristična organizacija ETA

- b) DVE TISOČLETJI BORBE ZA VODO
- vodni oskrbi posvečali že stari Rimljani; namakalni sistemi z vodnimi mostovi – **akvedukti**
- razširijo Arabci Mavri, si so prišli iz sušne S Afrike - uredijo **huerte** na ravninskem delu (intenzivno obdelana namakalna zemljišča); spominjajo na vrtove zaradi razparceliranosti; več pridelkov v enem letu
- namakanje tudi na pobočji: namakalne terase; prinesejo nove kulturne rastline

- huerte ob morju: agrumi, zelenjava, pšenica, koruza
- pobočja: vinska trta
- najvišja in najbolj sušna pobočja: oljke
- še danes podoben (a izpopolnjen sistem); največ huert na V in JV obali, tudi v okolici mest v notranjosti
 - o najbolj znane huerte **v bližini Valencie**: pomaranče, zelenjava, murve, riž
- **osrednji deli malo padavin**; orografske padavine prestrezajo gorstva; vodo izrabijo za namakalne sisteme
- v 50. letih 20. stoletja začnejo graditi **akumulacijska jezera za oskrbo z elektriko in za namakanje**
 - o obseg namakalnih površin hitro naraščal, zgradili nove pobočne terase: sprememba pokrajine
- reke tečejo pri Z, nove površine pa so nastale na V in Z - morali speljati vodo po ceveh tudi več sto km daleč
- nov porabnik vode ne le kmetijstvo, tudi turizem in zgostitev prebivalstva ob obalah
- kmetje kmetijstvo v huertah prilagajajo podnebjem: paradižnik, fižol marca; solata: jesen, čebula: pozimi, jeseni; delo, strošek in prihodek porazdeli prek celega leta
- **obala plastičnih rastlinjakov**
 - o obala pri **Almeriji** v JV Španiji
 - o samo 160 mm padavin letno; evropska "puščava"
 - o dobila ime Politenska obala zaradi največje zgostitve plastičnih rastlinjakov iz politena na svetu
 - o 10000 ha, 3m visoki rastlinjaki: paradižnik, kumare, melone itd
 - o večkrat letno poberejo pridelek; največkrat takrat, ko na evropskih trgih velja za izven sezonskega; pomembno za razvoj celotne Andaluzije (revna pokrajina)
 - o golf: prestižen šport zaradi vzdrževanja z vodo

2. ITALIJA

a) NARODNE MANJŠINE NIMAJO POVSOD ENAKIH PRAVIC

- raznolika država
- sredozemske in alpske značilnosti
- hribovito površje razen Padske nižine
- nimajo veliko rudnih bogastev in energijskih virov
- v 20. stoletju država izseljevanja, zato po Srednji Evropi in Ameriki močne italijanske skupnosti
- ena izmed 4 najpomembnejših članic EU
- narodnostno homogena država
- **razlike med S in J**
- manjšine živijo na robovih države
- zaradi geografske lege in zgodovinskega razvoja uživajo različno stopnjo zaščite
 - o največ **Sardincev** (otok Sardinija): romanski jezik, podoben italijanskemu
 - o na J celine ter na Siciliji raztresena naselja **Albancev in Grkov** (prebežali pred Turki), ne želijo spreminjati meja, zato precej državljanjskih pravic
 - o na J Tirolskem nemško govoreči **Južni Tirolci**; ostro branijo pravice, močna podpora Nemčije in Avstrije
 - največ pravic v Italiji

- o slabši položaj **Slovencev** v Furlaniji-Juljski krajini
- o večina Furlanov; **Furlani + Ladini** v Dolomitih sodijo med retoromanske manjšine
- o **SZ Francozi** (frankoprovansalska manjšina)

b) ENA ALI DVE ITALIJI

- velike regionalne razlike med S in J
- **S:** gospodarska moč izvira iz državnega severa s središčem v Padski nižini
 - o lega omogoča S boljše prometne in trgovske povezave z najrazvitejšim jedrom Evrope, v nižini dobre možnosti za kmetijstvo
 - o najhitrejša industrializacija v industrijskem trikotniku: Milano-Torino-Genova
 - o Torino: avtomobilska industrija Fiat; severnoitalijanska industrija uveljavila s proizvodnjo bele tehnike, oblačil, obutve in računalniške opreme
- **J:** na J Italije drugače; Mezzogiorno: J od Rima, J del Apeninskega polotoka, Sardinija, Sicilija
 - o slabša razvitost, manj gosto naseljeni; gorato površje, poletna suša, pomanjkanje naravnih bogastev
 - o preteklost: naselja na vzpetinah v obalnem zaledju, obalne ravnice neposeljene: latifundije; lastniki niso vlagali v kmetijstvo
 - o nasprotje minifundije v hribovitem naselju; prekomerno izčrpavanje tal
 - o huda revščina, ni tržišča za industrijske izdelke, slabe prometne povezave, odrezan od severa
- **reševanje**
 - o 20. stoletje: začnejo se zavedati problema nerazvitosti juga; na J tretjina dohodka na prebivalca v primerjavi s severom, skoraj popolna odvisnost od kmetijstva, emigriranje prebivalstva na S ali v tujino
 - o 1950 ustanovljen sklad za Mezzogiorno (do 1984); sredstva sprva preobrazbi kmetijstva (zemljiške reforme, osuševanje močvirnih in z malarijo okuženih priobalnih ravnin, na njih uvedli gojenje tržnih pridelkov (agrumi); zajezili reke, namakalni projekti, izboljšali cestne povezave; izboljša se položaj na obalnih ravninah, notranjost isto kot prej
 - o v 60. in 70tih preusmerijo v razvoj industrije; želeli zgraditi nova industrijska središča - žarišče razvoja za širšo okolico
 - o olajšave domačemu in tujemu kapitalu nekaj industrije pritegnejo, a se ne obnese, ker je večina industrije (železarska, kemična in petrokemična) pod državnim nadzorom, potrebna velika vlaganja, oddaljena od trgov
 - o 1973 naftna kriza prizadene petrokemično industrijo
 - o bolj se razvije turizem
 - o veliko denarja gre skorumpiranim birokratom, mafiji: mezzogiorno sod brez dna, vlaganja ne dajo rezultatov
 - o po letu 1984 ko ni več sklada, ima veliko vlogo EU; spodbujanje lokalne iniciative za razvoj obrti, storitvenih dejavnosti (razvoj od "spodaj")
- v 90tih letih zaradi večnega podpiranja J se na S razvije težnja po odcepitvi: država italijanskega severa Padanija; ni prišlo do odcepitve

3. GRČIJA IN CIPER

a) TURIZEM JE ENA NAJPOMEMBNEJŠIH PANOG GRŠKEGA GOSPODARSTVA

- Grčija ena najbolj goratih držav, sredozemsko podnebje v obalnem pasu; po 2. svetovni ostala pod Z vplivom; 1981 priključila EU, ne priznava manjšin, Ciper vključil v EU 2004
- **Grčija**
 - o naravne lepote Grčije: visoke, zasnežene gore, razčlenjene obale, peščene plaže
 - o bogata kulturna dediščina
 - o odlična kuhinja, gostoljubnost prebivalstva, živahno nočno življenje, razvita turistična infrastruktura
 - o Atene, Krf, Kreta, Rodos; s trajekti iz Italije, tudi po kopnem
 - o čarterski poleti
 - o olimpijske igre v Atenah 2004-še več turistov, reklamiranje grškega turizma (tudi zimskega)
- **Ciper**
 - o do 1959 britanska kolonija
 - o grško prebivalstvo prizadevalo za priključitev Grčiji, nasprotuje turška skupnost na S
 - o 1974 ciprski Grki izvedejo državni udar, S vojaško pomaga Turčija, **delitev na 2 dela**; ciprski Turki 1984 razglasijo Turško republiko Severni Ciper, ki je ne prizna nobena država razen Turčije; pogajanja o združitvi neuspešna, 2004 vključitev grškega dela otoka v EU

JUGOVZHODNA EVROPA

JUGOVZHODNA EVROPA IN NJEN GEOGRAFSKI OKVIR

a) JUGOVZHODNE EVROPE IN BALKANA NI MOGOČE POVSEM ENAČITI

- zavzema **večino Balkanskega polotoka**
- socialistična ureditev do 90. let
- **Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Srbija, Črna gora, Makedonija, Albanija, Bolgarija, Romunija**
- gospodarska zaostalost, geopolitične spremembe
- lega držav JV Evrope, ne moremo prišteti k južni, ne k vzhodni Evropi
- **Balkan** – po gorstvu Balkan, območje gospodarske nerazvitosti, trenj in vojn, neurejenosti, pomanjkanja
- **balkanizacija** – neurejenost, brezvladje, korupcija, spopad interesov
- **balkanizem** – balkanska značilna, navadno jezikovna

b) MLADONAGUBANA GORSTVA SE PREPLETAJO Z NIŽJIM SVETOM

- stik Afriške in Evrazijske litosferske plošče
- dve verigi mladonagubanih gorstev
 - o **Dinarsko gorstvo**, se nadaljuje v Šarsko-Pindsko gorstvo
 - o **Karpati** (čez vso Romunijo) se nadaljujejo v Balkan (Bolgarija)
- med verigama – **Rodopi** – starejši in uravnan masiv
- ob reki Moravi in Vardarju – **Moravsko-Vardarsko podolje**; od S proti J glavna prometna os Balkana
- številne kotline, največja **Kosovska kotlina**
- dve veliki nižini – **Panonska in Vlaška**

- o ugodne možnosti za kmetijstvo
- med nižinama in gorovji je postopen prehod večji del tvorijo gričevja ali planote
- c) PREPLETANJE RAZLIČNIH PODNEBNIH TIPOV IN SKUPIN RASTLINSTVA
 - vpliv Jadranskega in Egejskega morja, goratost površja, vpliv celine
 - o **količina padavin upada od Z proti V**, poveča se spet ob orografskih pregradah
 - o največ padavin – Dinarsko in Šarsko-Pindsko gorstvo
 - o poletne suše
 - **sredozemsko podnebje**
 - o ob Jadranskem morju
 - o mediteransko rastlinstvo
 - o vplivi tudi v J Makedoniji in Bolgariji
 - **gorsko podnebje**
 - o gorsko rastlinstvo
 - o višji deli gorstev
 - **kontinentalno vlažno podnebje**
 - o nižje površje v notranjosti
 - o listnati gozdovi, na sušnih območjih le travniško rastlinstvo

d) ETNIČNI IN VERSKI MOZAIK

- pestra sestava, posledica burne zgodovine
- večji del – **pravoslavci**, Hrvaška – **katoliki**, BIH in Albanija – **muslimani**
- večina govori južnoslovanske jezike, romunščina je romanski jezik, albanščina samostojen indoevropski jezik
- številne manjšine – trenja in vojne

e) V ZAOSTALEM GOSPODARSTVU IMA POMEMBNO VLOGO KMETIJSTVO

- najmanj razvita je Albanija
- pomembno **kmetijstvo**
 - o gospodarsko šibkejše države, precej brezposelnih – zaposlovanje, proizvodnja hrane
- ravnine v Vojvodini, Slavoniji, Vlaški nižini – njive; gričevnato obrobje – vinogradništvo, sadjarstvo
- po vojni **precejšnja industrializacija**
 - o Bolgarija – prehrambna, Romunija – strojna industrija
 - o kakovostnejši izdelki v Jugoslaviji
- ob prehodu na tržno gospodarstvo propad, odseljevanje
- danes intenzivna, ekološko vprašljiva, energetska potratna industrija z zahoda

AKTUALNI GEOGRAFSKI PROCESI IN PROBLEMI PO DRŽAVAH

1. HRVAŠKA

a) TURISTIČNE PERSPEKTIVE HRVAŠKE

- 3 enote:
 - o SV: **panonska** Hrvaška, ravninski in gričevnat del ob Dravi in Savi, Zagreb
 - o **gorska** Hrvaška
 - o **sredozemska** Hrvaška

- obala poseljena že v antiki, kulturni spomeniki starih Rimljanov (amfiteater v Pulju, Dioklecijanova palača v Splitu, Dubrovnik)
- naravna dediščina (Plitvička jezera, Jadransko morje z obalo, otoki, polotoki)
- začetki v sredini 19. stoletja, ko višji sloji iz AO obiskujejo toplice, zdravilišča
- izgradnja turistične infrastrukture med obema vojnoma, bogati turisti iz tujine
- po 2. svetovni vojni socialistična oblast gradi počitniške domove za delavce in otroke, ne toliko tujih turistov
- v 60tih letih velik vzpon; zaradi množičnega turizma kakovost storitev slaba; turisti iz Nemčije, Avstrije, Italije
- v času domovinske vojne v 90tih strahoten upad turistov, po letu 1996 opomogli, porast
- izgradnja avtocestnih povezav iz Zagreba v Dalmacijo
- gostje nekdanjih socialističnih držav
- **dilema**: še naprej razvijati turizem, gostota prometa večja, onesnaževanje obale in okolja; ali raje elitnejše oblike turizma, ki zaposlujejo manj prebivalstva, a višji dohodki

2. BIH, SRBIJA, ČRNA GORA IN MAKEDONIJA

a) ETNIČNO ČIŠČENJE KOT OBLIKA NOVEGA RISANJA MEJ V BIH

- **Jugoslavija**
 - o nastala po prvi svetovni vojni, združi jugoslovanske narode; velike razlike
 - o 6 enakopravnih republik; največja Srbija z avtonomnima pokrajinama Vojvodino in Kosovo
 - o po Titovi smrti 1980 izbruhnejo stara nasprotja, 1991 Slovenija in Hrvaška razglasita neodvisnost, kasneje tudi Makedonija in BIH
 - o na Hrvaškem in BIH izbruhne vojna, ker se srbsko prebivalstvo v teh državah ne more sprijazniti z razpadom
 - o 2006 Črna gora, 2008 Kosovo samostojen
- BIH najbolj **nacionalno mešana republika**; 43% Bošnjakov (muslimani), 30% Srbov, 17% Hrvatov, ostali Jugoslovani
- na Hrvaškem izbruhnila vojna, v BIH prepričani, da se to ne more zgoditi; tesna prepletenost narodov, mešane zakonske skupnosti, isti jezik (latinica in cirilica)
- **versko razlikovanje**, a v socialistični Jugoslaviji to ni imelo velike teže
- 1992 referendum za neodvisnost; Srbi v BIH uprli, bojkot, upor z orožjem; vojna
- na eni strani bosanski Hrvati, Bošnjaki, del Srbov (podpirali neodvisnost BIH)
- na drugi bosanski Srbi s podporo Zvezne republike Jugoslavije (Srbije in Črne gore)
- 1993 proti njej vložena obtožnica napada na BIH, to ugotovi tudi OZN
- med seboj spopadejo Bošnjaki in BIH Hrvati, ki dobijo podporo Hrvaške
- v BIH ni bilo etničnih mej, vsi pomešani - **etnično čiščenje**
- **OZN ne ukrepa**, Srebrenica (V Bosne: Srbi pobijejo 8000 Bošnjakov)
- 10.000 mrtvih, 2 milijona beguncev
- 1995 evropske države in ZDA prisilijo vpletene v podpis mirovnega sporazuma v Daytonu; podpišejo predsedniki Srbije, BIH in Hrvaške
- **BIH enotna država**, sestavljena iz bošnjaško-hrvaške Federacije BIH (5% ozemlja) in Republike Srbske (49% ozemlja)

b) MAJHNO KOSOVO – VELIK EVROPSKI PROBLEM

- jedro srednjeveške srbske države
- 1389 znamenita bitka na Kosovem polju, Turki premagajo Srbe; Srbi izseljujejo, naselijo Albanci
- po 2. svetovni vojni vseeno **veliko Srbov, dobijo avtonomijo znotraj Srbije**
- visoka **rodnost Albancev in odseljevanje Srbov**
- od leta 1981 kosovski Albanci večkrat uprli, želeli samostojnost; Srbi to razumejo kot namero k priključitvi Albaniji
- Milošević 1989 ukine kosovsko avtonomijo; Albanci izgubijo svoje institucije, vzporedno organizirajo sistem šolstva in zdravstva
- sprva nenasilne oblike odpora, nato vojaške
- konec 90let tako velik srbski pritisk, da nekaj sto tisoč kosovskih Albancev zbeži v Makedonijo; tej zaradi begunskih taborišč okoli Skopja grozi humanitarna katastrofa
- NATO 1999 napade srbsko vojsko, prisili k umiku
- maščevanje Albancev nad preostalimi Srbi, 90% Albancev na Kosovu, **2008 razglasijo za samostojne, Srbija ne prizna**

c) MAKEDONIJA NA TEŽAVNI POTI

- manj razvit del Jugoslavije, kot narod priznani šele v socialistični Jugoslaviji; prej lastili Bolgari, Srbi
- 1991 razglasijo samostojnost
- **v Grčiji pokrajina Makedonija**; Grki dosežejo, da se imenujejo **Nekdanja jugoslovanska republika Makedonija**; raba imena Makedonija naj bi izražala ozemeljske zahteve v odnosu do Grčije
- ni vojne, a težave: nazadovanje gospodarstva
- albansko prebivalstvo v SZ in Z delu večji naravni prirast; Makedonci odseljevali iz vasi, Albanci naseljevali, danes že četrtnina: prizadevajo za večjo samostojnost, združitve z Albanci na Kosovu, Albaniji
- 2001 albanski uporniki sprožijo malo vojno, mednarodno posredovaje; dobijo visoko stopnjo avtonomije

3. ALBANIJA

a) NAJVIŠJA RODNOST V EVROPI IN EKSODUS PREBIVALSTVA

- **2 dela** - priobalne ravnice in gorato zaledje
- najvišji naravni prirast v Evropi, potrojilo število prebivalstva
- **revščina**, temelj gospodarstva bilo kmetijstvo; do 90tih let 65% prebivalstva živelo na podeželju
- zaprte državne meje, spremljali skrivaj tuje TV programe: videli padec režima in se tudi sami uprli
- začelo **množično odhajanje v tujino** (eksodus); 1991 množično izkrcavali v J Italiji, ogromno čez gore v Grčijo
- prvi val priseljencev zbudi sočutje, naklonjenost; drugi val drugačen; 20.000 beguncev vrnili v Albanijo, dobili slabšalne oznake
- odhajali predvsem mladi moški; prek gora v Grčijo
- 1997 izbruhne **kriza**; zlomili piramidni varčevalni sistemi; naivni prebivalci, nevjajeni tržnega gospodarstva, so nasedli obljubam o hitrih zaslužkih, ostali brez vsega
- kaos, posredujejo mednarodne sile
- 1999: pribežijo kosovski Albanci, begunska taborišča
- danes hiter gospodarski razvoj

4. ROMUNIJA IN BOLGARIJA

a) TEŽAVNO PRESTRUKTURIRANJE GOSPODARSTVA PRED VSTOPOM V EU

- raznoliko površje
- mladonagubana gorstva, sredogorja, nižji svet ob Donavi; Z obale Črnega morja, turizem; osamosvojili izpod Turkov; 2007 članici EU
- pred 2. svetovno vojno **del nerazvitega evropskega obrobja**, nato precej industrializirali
- razvoj težke industrije, pomembno kmetijstvo
- Bolgarija **najzvestejši sovjetski "satelit"**, Romunija eden najtrših režimov v Evropi - gospodarska izolacija, huda revščina; opiranje na lastne sile, vračanje dolgov; nizek življenjski standard
- razpad VE gospodarske zveze (SEV) prizadene državi, izgubita velik del tradicionalnih odjemalcev, nista sposobni konkurirati v svetovnem merilu
- zlasti **prizadeta težka industrija**, ki je prej iz SZ dobila poceni energijo in surovine
- zapiranje podjetij, brezposelnost
- v večini razvitih držav število zaposlenih v industriji zmanjšuje, zaposlijo se v storitvenih dejavnostih; v Romuniji in Bolgariji ravno nasprotno, **poveča se delež kmetovalcev, še posebej v Romuniji; močni migracijski tokovi iz mest v podeželje**
- notranje razprtije, nezmožnost reform-slab gospodarski položaj tudi v drugi polovici 90tih, leta 1996 v Bolgariji huda gospodarska kriza
- po letu 2000 začne kazati **učinek reform, vlaganja tujega kapitala** (prestonici, črnomska obala)
- **Romi**
 - o številčna narodna manjšina; prevzeli mestni način življenja, se opredelijo za Romune ali Bolgare ;10% v Bolgariji, 5% v Romuniji
 - o ponekod predmet zasmehovanja, družbeno izključeni
 - o v Romuniji obdržali številne običaje, značilno nošo